БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеи

ШЫН

1961 ч. ИЮЛЬ 15 СУББОТА № 166 (4956).

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

Өртээ 2 көп.

СЭКП-НИҢ XXII СЪЕЗДИЗИНГЕ БЕЛЕК КЫЛДЫР

ХҮЛЭЭЭЛГЕНИ КҮҮСЕДИР, СӨСТҮ ЭЭЛЭЭР

Ийиги чартык чылда 91.944 центнер сүттү, 131.582 центнер эътти, 5.685 центнер дүктү күрүнеге садар хүлээлгелиг бис.

Областың колхозтарында болгаш совхозтарында мал ажылының продуктуларын күрүнеге садып турарының дугайында МЕДЭЭ

(1961 чылдың июль 10-га чедир чыл планынга удур хуу-биле)

Районнар аттары	Саткан сүт	Саткан эът	Саткан дүк
Барын-Хемчик	54,7	33,3	72,5
Тожу	48,1	44,5	88,7
Танды	47,5	29,6	54,8
Бай-Тайга	47,5	23,8	71,6
Бии-Хем	41,1	24,3	58,6
Каа-Хем	41,1	28,4	67,0
Кызыл хоорай	39,5	39,3	87,5
Эрзин	39,2	23,9	80,5
Улуг-Хем	38,2	26,2	65,3
Чөөн-Хемчик	36,6	27,4	66,8
Тес-Хем	34,8	31,5	78,3
Өвүр	33,6	27,4	65,9
Совхозтар:			
«Барлык»	56,2	41,3	76,8
«Кызыл партизан»	54,2	28,8	48,6
«Шекпээр»	52,8	24,5	74,6
«Элегес»	49,4	33,2	22,1
«Межегей»	48,5	29,2	48,2
«УТКА 25 чылы»	43,3	31,1	61,8
«Тээли»	42,0	25,5	71,2
«Найырал»	41,2	23,6	66,6
«Тиделге»	41,0	36,4	76,6
«Сүт-Хөл»	39,7	28,9	66,2
«Өөк»	38,1	33,3	46,9
«Улуг-Хая»	35,3	29,4	57,8
«Чыраа-Бажы»	32,4	27,4	67,2

Июль 10-га чедир область күрүнеге сүт садарының чыл хүлээлгезин 41,9 хуу, эзттиин — 27,3 хуу, дүктүүн—68 хуу; колхозтар: сүттү—41 хуу, эзтти—27,3 хуу, дүктү—68,9 хуу; а совхозтар: сүттү—43,5 хуу, эзтти — 30 хуу, дүктү—61,8 хуу күүсеткен.

* * *

Мал чеми белеткелинде

Шулуудап кирипкен

ТЕРЕКТИГ-ХЕМ. (Телефон-биле). Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозу мал чеми белеткээринче эгелеп кирипкен. Колхозтуң кол сигенниг черлери—О. Шынаа, Ү. Шынаа, Тес уну, Шуурмак ынчаар 4 бригадаларны чоруткан, ол бригадаларда үүс ажыг кижи, сиген кезер агрегаттарлыг 4 тракторлар, 8 аът машиналары быжыглаттынган.

Баштайгы хүннерде О. Шынаа бригадазында 18 кадырлыг сиген кезикчилери 100 ажыг гектар черниң сигенин кескен. Өске бригадалар база-ла шулуудап кирипкеннер.

Мал чемнерин белеткээрин организастыг болгаш дүрген чорударын хандырар дээш колхозта партия организациязы политт-массалыг ажылдың планын тургускан, агитаторларны тус-тус бригадаларда быжыглаан. Агитаторлар Амый-оол, Байыр-оол (О. Шынаа бригадазында), Дончут-оол, Кангай-оол (Ү. Шынаа бригадазынга), Дойундуп (Тес бригадазында) болгаш өскелер-даа баштайгы беседаларны болгаш номчулгаларны сиген шөлдеринге кылгылаан. Оон аңгыда сигенчилериниң ортузунга бир культура бригадазы, көжүп чоруур библиотека ажылдаар болгаш бригадаларны стол кырынын янзы-бүрү ойнаар херекселдери-биле хандырган.

Эгелээни эки

БАЛГАЗЫН. Танды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозу бо чылын 1500 тонна сиген, 16 мун тонна силос белеткээр планныг. Колхозтуң № 1, 2, 3 сигенчи бригадалары тус-тус ажылдаар участоктарынче чорупкан. Ынчаарга 60 харлыг колхозчу Корней Поповка баштаткан звено Ажык деп черге барган хүнүнүң ийиги чартыында аттыг 4 машиназы-биле баштайгы 12 га черниң сигенин кестирген.

Колхоз баштаар чери мал чеминиң белеткелинче Төп болгаш Марачевка фермаларының саанчыларын, малчыннарны, школачыларны болгаш өске-даа колхозчуларны эвилелдээри-биле хуралдарны эрттиргилээн. Сигенчи бригада бүрүзүнде-ле партия организациязының агитаторларын быжыглаан.

• • •

АРЫГ-БАЖЫ. Ол-ла районнуң «Совет Россия» колхозунуң сигенчилери сиген шөлдеринче үнүшкен. Каскал фермазында эш Сүрүнге удуртқан бригадада бир трактор агрегады, 3 аът машиназы, ол ышкаш Узун-Хураганда эш Кузнецов бригадирлээн № 3 бригадада 2 трактор агрегаттары кестирип киришкен.

Каскал фермазының саанчылары кайызы-даа 200-200 тонна силос шыгжаар ийи оңгарны, а төп ферманың ажылдакчылары 300 тонна силос шыгжаар бир оңгарны аштап арыглааннар. Колхозтуң мурнакчы хойжузу Монгуш Кенден 5 тонна сигенни кескен.

БИР КОЛХОЗТА

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң огородчу хөрөөженнери область Советиниң депутады Допчаа Дырлааның удуртулгазы-биле 10 га картофельдин болгаш 4 га ногаа культураларының бок үнүштерин аштап, довураан чымчаткан.

Звенонуң кежигүннери Дангай-оол Севилбаа, Нина Путинцева, Катя Дембрель, Орланмай Тыдырык болгаш өскелер-даа хүн нормазын 150—190 хуу күүседип, мурнакчы ажылдааннар.

Ол-ла артельдиң 23 хөрөөжен колхозчулары бо чылдың 3000 ажыг улуг хураганнарын кыргып, оон нитизи-биле 2 тонна дүктү алган. Кыргыкчылар Шура Сенди, Таня Седенбал, Баян-Далай Хандываа, Бавылчын Биче-оол олар хол хачызы-биле 35—40 чедир хураганнарны кыргып, мурнакчылар болганнар.

70 гектарны кестирген

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозу малга чем белеткээр ажылче массалыы-биле эгелеп киргеен. Борбак-Тал деп черде Куулар Маңзырыкчы удурткан сиген белеткээр звено 70 гектар шөлдүң сигенин кестирип, оон 15 тонна сигенни бөлүп сарааттаан. Ында «Беларусь» тракторлуг 18 кижи ажылдап турар.

Кызыл-Шанчыг, Хорум-Даг, Ак Хая болгаш өске-даа черлерде мал чемнери белеткээр 6 звено сиген кезилдезинче кирген.

Комбайннар септелгези

Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң механизаторлары чаа дүжүттүң тарааларын өй-шаанда чидириг чонка ажаап алыр сорулга-биле ажаап алыышкын машиналарының септелгезин чедиишкинниг доозуп турар. Колхозта ам 5 тараа комбайннары, 3 жатка болгаш силос ажаар бир комбайн эки шынарлыг септеттинген. Септелге ажылынга колхозтуң комбайнерлери Иосиф Баршаков, Георгий Марченко бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан.

ЧУРУКТА: И. Баршаков биле Г. Марченко септелгези доозулган комбайннар чанында. Олар ажаап алыышкын үезинде комбайннарның техниктиг ажаалдазын канчаар чорударының дугайын чугаалажып тур.

Фотозу болгаш сөзү Н. Тамбаныы.

ЭГЕЛЕКЧИ БОЛГАШ ИДЕПКЕЙЛИГ ЧОРУК БУРУНГААР АППАР ЧОРУУР

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизиниң ажыттынар алдарлыг хүнү чоокшулаан дудум-на, съездиге алдар болдурган бүгү улустуң социалистиг чарыжы улам-на калбарып турар. Үлетпүрүнү болгаш көдээ ажылагыйының миллион-миллион ажыл-ишчилери боттарының бүдүрүлгелеринге, тудугларынга, колхозтарынга болгаш совхозтарынга бүдүрүлгениң чаа-чаа курлавырларын илередип, оларны ажыглалче киирип, чеди чылдың онаалгаларын хуусаа бетинде күүседири дээш демиселге тиилелгелерни улай-улай чедип ап турарлар.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлээр деп турар улуг, төөгүлүг сорулгалары совет улусту соуж киирип, ооң чогаадыкчы, эгелекчи чоруун болгаш идепкейин көдүрүп, партияны, ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр бүгү ажылчы чоннарны улам-на сырый каттыштырып турар. Ол черле балдингир. «XXII съездизиниң онза ужур-дузазы чүдел дээрге экономика болгаш культура тургузуушкунунга, даштыкы политиканың талазы-биле, кижилериң коммунистиг кижизидилгезинге кол сорулгаларны тодаргайлаан турар партияның чаа Программазын ооң хүлээп алырында болур. Совет улустуң коммунизмче шимчээшкининиң тодаргай оруктарын Программага айыткан турар. Совет кижи бүрүзү удавас ол чугула документ-биле таныжар база бодунуң экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге, совет улустуң чаагай амыдыралын бедидеринге канчаар-даа аажок улуг чедиишкиннерни чоокку ийи он чылдарда чедип алыр бодунуң чуртунуң келир үези дээш өөрүүр»— деп, эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

XXII съездиге алдар болдурган бүгү улустуң чарыжының бүгү киржикчилериниң күш-ажылчы күженишкиннери чогум-на ол улуг-чаагай сорулгаларны чедип алырыче—бистиң чуртувустуң экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге чаа канчаар-даа аажок улуг чедиишкиннерже, улустуң чаагай амыдыралын көдүреринче, коммунизмниң тиилелгезинче угланган. Чарыштың мурнакчылары бодунуң ужур-дузазының талазы-биле улам-на нарын болгаш улуг улус-ажыл-агыйжы сорулгаларны идип үндүргеш, чедиишкиниг шиитпирлеп турарлар. Оларның чогаадыкчы, эгелекчи чоруу күчүлүг, төнмес агым болуп аттыгып турар. Москваның ажылчы чоннарының чаа магалыг эгелээшкини ол эгелекчи чоруктуң тодаргай илереэшкиннериниң бирээзи болган, ол дугайын «Правданың» арынарынга чоокта чаа парлаан.

Чылдың эгезинде-ле чеди чылдың онаалгаларын хуусаа бетинде күүседириниң талазы-биле улуг хүлээлгелерни алгаш, москвачылар бүгү-ле үлетпүр кылыгларының шынарын шиитпирлин-биле экижидери, машиналарның, станоктарның, радиотехниктиг болгаш өске-даа кылыгларның бүдүн чартык муң ажыг хевирлериниң ажыглал талазы-биле ынаныштын бедидери болгаш үзүктел чок ажылдаарының магадылал хуусааларын көвүдедири дээш чарышты ам калбартып чорудуп турарлар.

Москвачыларның эгелээшкининиң ужур-дузазы чүдел? Баш удур кылган санаашкыннар ёзугаар алырга, алган хүлээлгезин олар күүседирге улус ажыл-агыйының масштавы-биле ийи үүс сезен ажыг миллион рубльдиң камналгазы алдынар: бүдүрүлге күчүлерин калбартырынга эвээш капитал салыышкыннары негеттинер, дериишкиннерни септээринге, артык кезектерни бүдүреринге болгаш өскедаа үүлдерге үнер чарыгдалдар дыка кудулаар.

Найысылалдың ажылчы чоннарының эгелээни чаа шимчээшкининиң экономиктиг талазы ындыг-дыр. Ынчалза-даа оон өске, оон тудак чок чугула талазы база бар. Үлетпүр продукциязының кончуг эки шынары дээш демисел кижилериниң коммунистиг кижизидилгезинге идиглиг болур, олар боттарынга, бүгү ийитилге ажылдап турар дээрзиниң медерелин улам-на бедиди көдүрер. А ол медерел болза күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр чоруктуу төрүттүндүрүп турар болгаш күш-ажылды кижилериниң көрүп турар үзел-бодалдарынга ындыг эргилдениң үндезини болган бистиң чуртувуска социалистиг революцияның тиилээниниң түнелги болуп турар. «Чүс-чүс чылдарда өске кижилерге кылып берип келген күш-ажылының, дарлакчыларга кылып берип келген бектиг ажылдың соонда, бодунга ажылдаарының, харын-даа ең чаа техниканың болгаш культураның бүгү чаалап алыышкыннарынга даянып турар ажылдың болдунар аргазы бир-ле дугаар тургустунуп келген». Ол ленинчи сөстер бистиң хүннеривиске улам-на чаа, тодаргай болгаш массалыг бадыткаашкынны ап турар.

Москвачыларның эгелээшкини болгаш ону бүгү чуртка калбаа-биле нептередир чорук коммунистиг күш-ажылдың коллективтериниң болгаш шалыпчыларының шимчээшкининиң улам ынайгы көдүрлүүшкүнүн болдуруп, амгы үениң ол кайгамчыктыг шимчээшкининиң киржикчилеринге чаа улуг чедиишкиннерни бээр дээрзинге чигзинмейн барып болур. Черниң партия, профэвилел, комсомол организацияларының, улус ажылагый чөвүлелдериниң, бүдүрүлгелерниң болгаш тудугларның удуртукчуларының сорулгазы—москвачыларның эки инициативазын дүрген нептередири, продукцияның тергиин эки шынары дээш, бүгү үлетпүр кылыгларның идегелдиин бедидер дээш демиселди бүгү улустуң ёзулуг хөрөө болган турар кылдыр кылырында болур. Чогум-на харын СЭКП-ниң XXI съездизи бүгү партия, ажылагый, профэвилел, комсомол организацияларын олче кыйгырып, чеди чылдың контроль чурагайларының дугайында эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң талазы-биле бодунуң резолюциязынга мынчаар бижээн:

«Ажыл-агыйжы эвес, төтчеглээр, улустуң өнчүзүн ак-сеткилдиг эвес көөр чоруктуң кандыг-даа илереэшкиннеринге удур бүгү улустуң походун организастаары, бүдүрүлгелерниң, тудугларның ажыл-чорудулгазының бүгү шынар көргүзүглерин экижидер дээш, ыланғыя продукцияның бот-үнезин чиигедир болгаш шынарын бедидер дээш удуртукчуларның харысалгазын бедидери эргежок чугула».

Үлетпүр продукциязының шынарын бедидер дээш бүгү улустуң походун чарлаал! Ооң тиилелгези туюлунга четкен турзун дээш ханы болгаш бүгү талалыг организакчы ажылы чорудары чугула. Боттарының алган хүлээлгелерин күүседир чорук бүдүрүлгелериниң бүгү-ле иштики курлавырларын, эртемниң болгаш техниканың ең сайзыраңгай чедиишкиннерин билдилии-биле ажыглаарын негеп турар дээр дугайында айтырыгны москвачылар шын тургузуп турарлар. Ооң ужурунда олар механизмнерниң, машиналарның, приборларның, аппараттарның, улуг-тың хереглел кылыгларының ажылдап турар конструкцияларын экижидерин болгаш чаа конструкцияларны ажылдап кылырын, эргижирээн технологтуг чорудулгаларны ең-не депшилгелии-биле солуурун, техниктиг контрольду сайзыраңгайжыдарын боттарының хүлээлгелеринде баш бурунгаар көрүп турарлар. Найысылалдың бүдүрүлгелеринге чаа конструктор бюроларын, техниктиг килдистерин болгаш лабораторияларны тургузарын болгаш ажылдап турарларын быжыглаарын, үлетпүр кылыгларының ажыглалының түнелдерин шинчилеп көөр талазы-биле техниктиг контрольдуң килдистериниң ролюн бедидерин шиитпирлээн.

Продукцияның шынарын шиитпирлиг экижидер төлээде комплектилээр кылыгларны болгаш материалдарны бот-бодунга чедирип бээри-биле холбашкан үлетпүрүнүң янзы-бүрү адырларының эртем-шинчилел, төлевилел болгаш конструктор организацияларының, хөй-хөй экономиктиг районнарның бүдүрүлгечи болгаш техниктиг харылзааларын бүгү хемчег-биле быжыглаары эргежок чугула деп чүве боду-ла билдингир-дир.

Чарыштың мурнакчыларының инициативазын ең-не изиг болгаш дээштиг деткимче-биле уткаан турар ужурлуг. Ындыг деткимчени чамдыкта көргүспейн барын турары харааданчыг-дыр. Чижээлээрге, чоокта чаа «Правда» Минскиниң подшипник заводунуң кол инженери эш Гавриловтуң чагаазын алган. Подшипниктерниң эдилел хуусаазын узадырынче угландыр ук заводтуң коллективиниң күженишкиннериниң дугайын эш Гаврилов бодунуң чагаазында чугаалап турар. Онза чугула хемчеглерни ажылдап кылган: оларны боттандырар чорук подшипниктер бүдүрүлгезин немелде чарыгдалдарны барык үндүрбейн турган, ол-ла бүдүрүлге шөлүнге элээн кыска хуусааларда 1,5 катап көвүдедир аргалыг турган ийик.

«Чер-черниң партия органнары бистиң эгелээшкинивисти изии-биле деткээн. Партияның Минск обкому бо айтырыгның талазы-биле тускай шиитпирни хүлээп алган. Партияның Сталинск райкому болгаш Минск хооркому машиналарның болгаш кезектериниң эдилелиниң хуусаазын узадыр айтырыгның талазы-биле бүдүрүлгелериниң болгаш партия организацияларының удуртукчуларының чөвүлел хуралын болгаш семинарларын эрттирген. Минскиниң элээн бүдүрүлгелериниң коллективтери бистиң база деткээн. Чүгле республиканың Күрпланы бисти деткивейн барган. Үндүрүп турар продукцияның шынарын мынчага чедир-ле чүгле доора көргүзүглер-биле—кылыгны үрей кылыр чоруктардан болган каражалар-биле үнелеп көрүп турар. Ең үр хуусаада эдилеп болур кылыгларны бүдүрүп турар завод ону кылбайн турар заводтуундан ажык чок байдалдарга таваржып турары ховар эвес-тир» деп эш Гаврилов бижээн.

Бистиң планнаар органнарывыс болгаш улус ажыл-агый чөвүлелдери чарыштың мурнакчыларының инициативазындан хожудавас, а ол инициативага орукту туруштут болгаш чүткүлдүг салып бээр, ону идепкейлиг деткиир ужурлуг!

Совет фабрика-заводтуң марказының алдарын ниити күженишкиннер-биле улам бедик көдүрер төлээде, продукцияның шынарын бедидер дээш демиселге идепкейлиг киржиринче бүгү экономиктиг районнарның үлетпүрүнүң ажылчы чоннарын москвачылар кыйгырган. Бо кыйгырыгны чер болганга дыңнап база непрететкен турар, СЭКП-ниң XXII съездизиниң ажыттынарынга чедир бистиң социалистиг үлетпүрүвүстүң ажылдакчылары улус ажыл-агыйынга болгаш чонга херектиг продукцияның бүдүрүп үндүрүүшкүнүн көвүдедир дээш, ол продукция шынар болгаш техниктиг сайзырал талазыбиле делегейде ең дээре болган турзун дээш демиселге улуг чедиишкиннерни чедип алыр дээрзинге чиңзинмейн барып болур.

СЭКП-ниң XXII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыштың тугун бедик көдүрээлиңер!

(«Правданың» июль 13-те мурнуку үүлү).

Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЛАРЫН НОМ КЫЛДЫР ҮНДҮРГЕН

Күрүнениң Политиктиг ном үндүрер чери эш Н. С. Хрущевтуң чугааларын «Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының дугайы. 1960 чыл» деп ат-биле ийи ном кылдыр үндүрген.

ССРЭ-ниң даштыкы политиказының болгаш делегей байдалының айтырыгларының талазы-биле Никита Сергеевичиниң 1960 чылда совет парлалгага үнген чугаалары, беседалары болгаш тайылбырлары номда кирген.

Бирги номда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң дөртку сессиязынга эш Н. С. Хрущевтуң 1960 чылдың январь 14-те кылган: «Чепсегленишкинни дүжүрери—улустар аразынга тайбыцны болгаш найыралды быжыглаарынче орук» деп илеткели кирген. Н. С. Хрущевтуң Индияга, Бирмага, Индонезияга, Афганистанга чоруп турган үезинде чугаалары, Франциягa, Берлинге чоруп турган үезинде чугаалары, АКШ-тың демократтыг партиязының удуртукчуларынга харыызы база кирген.

Румын Улус Республикага, Австри Республикага, Финляндияга чоруп турган үезинде Н. С. Хрущевтуң чугаалары, КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязынга чугаалары, а ол ышкаш солуннарның болгаш радионуң даштыкы корреспондентилери-биле беседалары, элээн хөй чурттарның политиктиг ажылдакчыларының чагааларынга харыылары болгаш өске-даа материалдар ийиги номда кирген.

(СЭТА).

Доктор Кваме Нкрума ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге чораан

МОСКВА. (СЭТА). Гана Республиканың президентизи болгаш чазааның баштыны доктор Кваме Нкрума болгаш ооң-биле кады келген кижилер ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге июль 13-те чораан.

Гананың улузунуң төлээлери Кол павильоннуң, «ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы», «Машина тудуу», «Казах ССР» деп павильоннарның делгиирлери-биле таныжып, «Мичуринчи» садка чораан. Доктор Кваме Нкрума болгаш ону үдеп чоруур кижилер мөккүлчек кинопанорамага «Частың оруу» деп фильмни көрген.

Дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелди өйүнде доозар

Областың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, партияның XXII съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка кирип, тараа бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын элээн көвүдедир талазы-биле бедиткен хүлээлгелерни алган. Областың көдээ ажыл-агыйының мурнакчыларының чөвүлел хуралынга 1961 чылда 6.400 муң пуд, азы 1960 чылга бодаарга 2.950 муң пуд хөй тарааны күрүнеге садар деп социалистиг хүлээлге алдынган.

Танды районнуң колхозтары болгаш совхозтары 2.836 муң пуд, а Каа-Хемниң колхозтары 1.125 муң пуд тарааны күрүнеге садарын хүлээнген.

Бо бүгү хөй санныг тараа эки белеткеттинген материал-техниктиг баазаларлыг тараа хүлээп алыр пунктуларга кирер ужурлуг. Тараа—Төрээн чурттуң байлаа, аңаа ең эки ажаалда, кадагалал херек.

Ажаап алыышкын ажылдарын болгаш автомобиль транспортунуң парыгын механизастаары тараа культураларының ажаап алыышкынын болгаш күрүнеге тараа садарын элээн кыска хуусаада чорудар арганы бээр.

Ол болза доп-дораан арыглап, кургадырын негээр болгаш хөй кезинде комбайннардан шуут келир хөй санныг тарааны соксаал чок хүлээп алырын хандырарын тараа хүлээп алыр пунктуларның ажылдакчыларынга хүлээдип турар.

Бо чылдың байлак дүжүдүн саат чок хүлээп алыр төлээде, тараа хүлээп алыр пунктуларның материал-техниктиг баазаларының белеткелин өй-шаанда база бедик шынарлыг чорудар херек.

Техниктиг баазалар белеткелинге тараа шыгжаар, тараа кургадыр черлериниң, тараа арыглаар машиналарның, турум ажылдаар болгаш көжүп чоруур механизацияның, деңзи болгаш лаборатория дерилгелериниң, өртке удур болгаш склад чанының чепсек-хереклелериниң, электри чырыдылганын, күш-ажыл камгалалының хереклериниң үүрмек база капитал септелгелерин чорудары, оттулар болгаш кывар чүүлдериниң эргежок чугула курлавырларын тургузары, бүгү оран-саваларны, механизмнерни, дериг-хереклелерни болгаш девискээрни бок база довурак-доозундан арыглаары, ол ышкаш дезинфекция ажылдарын чорудары ышкаш хөй хемчеглер кирип турар.

Амты үеде материал-техниктиг баазаларның септелгезин болгаш тараа складтарының, тараа кургадыр черлериниң, асфальтылаттынган шөлчүгештериниң болгаш өске-даа объектилериниң чаа тудугларын чорудар изиг-түлүк үе бүгү тараа хүлээп алыр пунктуларда эгелээн.

1961 чылдың июль 10-да байдалбиле алырга, областың белеткелдер эргелелиниң чер-черде органнары капитал болгаш үүрмек септелге-биле тараа складтарының 95,4 хуузун, тараа кургадыр черлериниң 78,4 хуузун, асфальтылаттынган шөлчүгештериниң 75 хуузун, автомобиль деңзилериниң 70 хуузун, тараа арыглаар машиналарның 90,4 хуузун, турум болгаш көжүп чоруур механизацияның чепсек-хереклелериниң 91 хуузун септээн.

Туранның, Бай-Хаактың тараа хүлээп алыр пунктулары (директорлары Пичугин, Яровиков) материал-техниктиг баазаларны септээр талазыбиле боттарының пунктуларының коллективтерин эки организастап, тараа складтарының, тараа кургадыр черлериниң, тараа арыглаар машиналарның, турум болгаш көжүп чоруур механизацияның чепсек-хереклелериниң септелгезин колдуунда доосган.

Тараа хүлээп алыр пунктуларда складтарны болгаш өске-даа тудугларны септээр ажыл сөөлгү хүннерге чедир-ле четпес организастаттынып келген. Чадааананың тараа хүлээп алыр пунктузу (директору эш Тамбар), Шагаан-Арыгныы (директору эш Биче-оол), Кызыл-Мажалыктың (директору эш Араптан) септелге ажылдарын дендии багай чорудуп, ол талазы-биле онаалданы 60—70 хуу күүседип турар.

Бо пунктуларның оран-саваларындан тарааны шагда-ла сөөртүп алгаш барган болгаш септелге, тудуг ажылдарын эгелеп болур аргалар турбуже, үстүнде адаан пунктуларның удуртукчулары материал-техниктиг баазаларны септээринче чогуур кичээнгей салбайн, ол соңгаарлаттынмас хемчеглерни боттандырарын саададып турар.

Чаа дүжүттүң тараалары күрүне шыгжавырынга массалыы-биле хүлээп алырынга чедир шоолуг эвес хуусаа арткан. Ам арткан үеде белеткел органнары тараа хүлээп алыр пунктуларны бүрүн белеткээр дээш организакчы ажылды чорудар ужурлуг бис.

Чаа дүжүттүң тараалары, кирип эгелегиже чедир 32 муң тонна ишкир, механизастаттынган 10 тараа складтарын тудуп доозары 1961 чылдың капитал тудуунуң планыбиле көрдүнген. Тараа хүлээп алыр бүгү пунктуларда тараа складтарының, тараа кургадыр черлериниң чаа тудуглары, ол ышкаш складтарда хөй күш негеттинер чүдүрер болгаш дүжүрер ажылдарны механизастаар хемчеглер чоруттунуп турар.

Ындыг болза-даа бо чылын немей тудар чаа тудуглар оожум темпилиг туттунуп турарын миннири чугула. Белеткелдер эргелелиниң чер-черде органнары июль 10-га чедир чаа тудуглардан: тараа складтарының 67 хуузун, тараа кургадыр черлериниң 72 хуузун, складтарны механизастаар ажылдың 66 хуузун күүседиккен.

Чаа-Хөлдүң, Туранның тараа хүлээп алыр пунктулары чаа тудуглар планын күүседир талазы-биле эки ажылдап турар.

Кызылдың төп сайгарылга баазазы (директору эш Зыков) чаа тудугларны тудуп турган, материал-техниктиг баазаны калбартыр талазыбиле улуг ажылды чорудуп турар. Чаа дүжүттүң тараалары кирип эгелегижеге чедир аңаа 12,8 муң тонна ишкир, механизастаттынган складтар туттунар. Ында складтар тудуунуң 80—85 хуузу күүседиккен. Дүн-хүн иштинде 160 тонна бүдүрүкчүлүг механизастаттынган тараа кургадыр чер база тургустунган турар.

Аар чүүктүг автомобильдерниң чүүгүн дүжүреринге хереглээри-биле ук машиналар доктаап өртүп турар бункерлерни, ол ышкаш автомашиналарны көдүртүр көдүртүкчүлерни сайгарылга баазазы тургузуп турар. Өд-шыгы бедик хөй тарааны хүлээп алырын саадатпас сорулга-биле сайгарылга баазазы вентиляция-биле эки хандыртынган 22,4 тонна ишкир немелде 7 складтарны дерип турар. Ол болза колхозтарның болгаш совхозтарның ховуларда комбайннарындан шуут келген өл-шыгы бедик тарааларны хүлээп алгаш, оларны тараа кургадыр черлерге кургаткыже чедир 20—30 хонук иштинде үреп баксыратпайн камгалаар арганы бээр.

Баазаның девискээринге болгаш складтар иштинге 10 муң дөрбелчин метр черни асфальтылаар ужурлуг. Бо ажылды күүседип бээр хүлээлгелиг «Тыва тудуг» трезиниң тудуг-эптелге эргелели ол хүлээлгезин багай күүседип, ук ажылды саададып турар.

Чаа тудуглар кылыр талазы-биле белеткел ажылдарын өй-шаанда чорудуп шыдаваан, тараа хүлээп алыр пунктулар тудуг материалдарын белеткээриниң болгаш сөөртүрүнүң талазы-биле улуг бергедээшкиннерге таваржып турар. Оларга Сарыг-Септи, Чадааананың тараа хүлээп алыр пунктулары хамааржыр. Ол пунктуларның коллективтери боттарынга таварышкан бергелерден үштүнүп чаа дүжүттүң тараалары күрүнеге шыгжавырынга кирип эгелегиже чедир планныг тудугларны доозуп ажылгалга киирер дээш шудурлуг ажылдаза чогуур.

Чаа туттунуп турар тараа складтарын болгаш өске-даа тудугларны өй-шаанда ажыглалга киирери областың белеткелдер эргелели тараа хүлээп алыр пунктуларны төпчүп түнген тудуг материалдары-биле хандырарындан хамааржыр.

Материал-техниктиг баазаларны септелгезин чорударын, чаа тудугларны тударын, чеди чылдың үшкүлчылының дүжүдүнүң тараалары организастыг хүлээп алырын хандырарының чедиишкинин ажылы хереки эки билир кижилер шиитпирлээр. Ынчангаш тарааларны үзүктел чок хүлээп алыр болгаш оларны ак-сеткилдиг кадагалап шыдаарга аргалыг, мергежилдиг, четчир санныг ажылдакчылар-биле тараа хүлээп алыр пунктуларны четчелээр херек.

Чаа дүжүттүң тараалаарын хүлээп алыр харыысалгалыг ажыл эгелегиже чедир санныг хонуктар арткан. Белеткел органнарының ажылдакчыларының хүлээлгези болза материал-техниктиг баазаларның белеткелинче чедиишкиниг доозуп, чаа дүжүттүң тарааларын үзүктел чок хүлээп алыры, чаңгыс-даа центнер тарааны чидириг чок кадагалаары, ооң-биле СЭКП-ниң XXII съездизин төлептиг уткуур болур.

Д. ДЕЕВ.

областың белеткелдер эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

УРАН ЧҮҮЛ ЧОННУУ БОЛУР

Бистиң планнарывыс, бодалдарывыс

Бөгүнгү амыдыралды тодаргайы-биле көргүскен болгаш Совет боттуг чүүлге даянгаш, келир үеже чүткүлсорукту суртаалдаан шиилер бүгү улустуң чүүлдүгзүнүүшкүнүн ап турар. Ынчангаш харын литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчыларын бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунун калбартканыың сорулгаларын бөгүнгү темаларже улуг сагыш салырын партия кыйгырып турар.

«Литератураның болгаш уран чүүлдүң улустуң амыдыралы-биле сырый харылзаазы дээш» деп партийжи документ, «Литератураның болгаш уран чүүлдүң чаа-чаа чедиишкиннеринче» деп эш Н. С. Хрущевтуң чүүлү, чогаадыкчы интеллигенцияның төлээлекчилери-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының ужуражыышкыны — бо бүгү төөгүлүг документилер болза бистиң культура амыдыралывыска кайгамчык амыдыралчы улуг рольду ойнаан. Чүге дээрге литература болгаш уран чүүл чоннуу, ооң эрге-ажыы дээш чогаадыкчы күүжүбиле бараан болуп турар.

Хөй националдыг бистиң литературавыс, уран чүүлүвүс амгы үениң чугула темаларынче шуут көрүп берген болгаш ол темаларны уран чүүлдүң чепсектери-биле чедиишкинниг шиитпирлеп турар деп бүзүрелдиг чугаалап болур бис. Амгы үениң темаларынга дүүштүр Тываның хөгжүм-шии театрының артистер коллективи чамдык ажылдарны кылган. Сөөлгү наш чылдарда бистиң артистеривис совет чогаалчыларның болгаш драматургтарның мындыг эң дээре чогаалдарын, шиилерин театрның сценазынга тургузуп шыданнар. Чижээ, Н. Погодиннің «Боолуг кижи», «Кремльдің курантылары», «Үшкү патетическая», М. Шатровтуң «Революцияның ады-биле» болгаш еске-даа авторларның «Меңге үнер дес», «Иван Буданцев», «Барабанчы кыс», «Чем быжырыкчызы», «Адыглыг өзен», «Төңгүр-оол», «Талыгыр ырак», «Кадыг тоожу», «Алды теректер», «Өөнүктер силерни мзнап тур», «Иркутскиге болган төөгү», «Афродитаның ортулуу», «Секпилдиг кыс» болгаш оон-даа еске. Бо шиилерни көрүкчүлер улуг сонуургап, чылыы-биле хүлээп алганнар. Совет чогаалчыларның, драматургтарның шылгарааңгай чогаалдарын шии кылдыр көргүзери-биле кады, театрның чогаадыкчы коллективи орус болгаш даштыкы классиканың чогаалдарынче сөөлгү үеде эвээш эвес кичээнгейни салып келген. Театрның сценазынга классиктиг драматургияның дээжизи, орус классиканың эң дээре шиилериниң бирээзи Л. Н. Толстойнуң «Бүдүүлүк чоруктуң тергиидели», М. Горькийниң «Васса Железнова», Н. Гогольдуң «Ревизор», «Кадайланыышкын» болгаш Гольдониниң, Фильдиниң шиилерин көргүскен.

Бо хүннерде театрның чогаадыкчы коллективи чогаадылганың хайныышкыны — амыдыралы-биле хаара тудуп турар. Кедээ чонга шии, концерт көргүзери бо хүннерде улам күштелген. Чүге дээрге театрның артистериниң беш аңгы бөлүктери областың колхозтарының, совхозтарының девискээрлеринде чонга төлептиг бараан боон чоруп турарлар. Бо чылдың баштайгы чартыында бистиң артистеривис 408 концерттерни, оларның иштинде шиилерни 235 катап көргүскеннер. Ол үнүүшкүннерге 40.000 ажыг көрүкчүлер олурушканнар.

Бо сезонда театрның коллективи амгы үениң темазын колдады көргүзүп, чогаадыкчы ажылдың шынарын кижидер хемчеглерни ап чоруткан демдеглезе чогуур. «Иркутскиге болган төөгү», «Чодураа чанынга болчаг», «Өөнүктер силерни манап тур», «Афродитаның ортулуу», «Бичe-даа бол, угаангыр», «Малиновкага болган куда», «Төңгүр-оол» деп шиилер амыдыралда чугула болуушкуннарны көргүзүп, көрүкчүлерниң сеткилин хандырган.

Бистиң артистерниң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазында чедиишкиннерни демдеглеп айтып тура, бар четпестерниң, ам-даа чедир кылдынмайн турар чүүлдериниң дугайын ажыы-биле чугаалаар херек. Маңаа хамыктың мурнунда хөгжүм талазыбиле четпестеривисти онзалап айытса чогуур. Хөгжүмнүг шиилерге уран чүүлдүң ол хевириниң күжүбиле таарымчалыг овур-хевирлерни көрүкчүлерниң сеткил-сагыжын доюлдуруп кээр кылдыр ам-даа көргүзүп күш четпейн турар бис. Драмалыг шиинин хөгжүмнүг кеззэнин көрүкчүлерге эстетиктиг салдарын дээштиг болдурарын чедип алыр дээш бистиң хоочун болгаш аныяк артистеривис шудургу ажылдаар ужурлуг.

СӨЛП-ниң ам болур XXII съездизинге телептиг ужуражыр сорулгабиле театрның дирекциязы, уран чүүл Чөвүлели, партия организациязы совет боттуг чүүлдү, бистиң бөгүнгү үевисти көргүскен совет чогаалчыларның, драматургтарның эллэн чогаалдары-биле ханы, бүгүталалыг танышкан болгаш партийжи съездиниң болурунуң бүдүүзүнде көрүкчүлерге ол шиилериң көрүлдезин Кызылга организастаары көрдүнген. Орус дыл кырынга көргүзер эллэн каш шиилер-биле кады Н. Виртаның «Чер» деп шиизин тыва дыл кырынга очулдургаш, көрүкчүлерге бараалгадыр. Ук шии болза революцияның баштайгы чылдарында ажылчын аңгының тараачын аңгы-биле эвилелин канчаар быжыглап келгенин колдады көргүскен. Ол ышкаш РСФСР-ниң алдарлыг артизи М. Мунзуктуң чаа шиизи чаа чүүлдүң эргиниң артыышкыннары-биле чидиг демиселин, Совет Тывага колхоз тургузуунуң улуг тиилелгезин тоожуп турар. А хоочун артист, композитор А. Лаптан чырыткыланчак келир үе дээш совет интеллигенцияның сорулуг демиселин көргүскен шиини доозуп турар. Ол ышкаш чогаалчы О. Саган-оол театрның 1961—1962 чылдардагы сезонунга база бир чаа шиини белеткеп берген.

Театрның орус артистери И. Соболевтиң «Эзэи» деп шиизин келир сезонда көргүзер. Ук шии колхоз даргазы Линьковтуң колхозту быжыглаар дээш чаныш-сыныш чок демиселин, совет черниң найгамчык эллерин коммунистерниң удуртукчу ролю-биле ооң кижизидип турарын чугаалап турар.

1961—1962 чылдың театр сезонунга кол черни амгы үениң тематиказы, бистиң чуртувуска коммунизмни тудуп тургузарының улуг бодалдары, бедик чүткүлдери колдаан репертуар кол черни эллэн турзун дээш театрның чогаадыкчы коллективи тывынгыр ёзу-биле улам сорук кирип ажылдаарлар. Чүге дээрге театрның сценазынга совет кижилерниң чогаадыкчы, тургузукчу күш-ажылының дугайын, оларның бедик медерелдииниң өзүлдезиниң дугайын, оларның бедик моральдыг мөзү-шынарының дугайын театр уран чүүлүнүң күжү-биле чонга көргүзүп бараалгадырындан артык алдар совет артистерге турбас. Эш Н. С. Хрущевтуң «Литератураның болгаш уран чүүлдүң чаа-чаа чедиишкиннеринче» деп чүүлүн бистиң артистеривис номчуп танышкан болгаш боттарының моон сонгаргы чогаадыкчы ажылынга ук чүүлдү удуртулга болдурар.

А. МОЛЧАНОВ,
областың хөгжүм-шии театрының директору.

Көрүкчүлерге чаа белек

— Магалыг-ла эки белекти алдывыс, аа!—деп, кино көөрү-биле келген улустуң аразындан бир кижиниң өөрүшкүлүг үнү дыңналган.

— Эки-ле кинотеатрлыг болдувус. Мырыңай бистиң бажыңнарывыстың чанында. Чаа солун киноларны маңаа мага хандыр көрүп турбас чүве бе!—деп, бир кижи аңаа каттышкан.

Чаа ажыттынган театрга баштайгы кино көөрү-биле келген көрүкчүлер дыка-ла хөй болган.

Кино эгелээринге чедир эллэн каш минуталар арткан. Чаа ажыттынган «Енисей» кинотеатрның директору Владимир Васильевич Тарханов солун черинден келген корреспондентилерни киноаппаратуралар турар өрээлге чедире бергеш:

— Болар болза бистиң ада-чуртувустуң бүдүрүп үндүргени КПТ — 2 деп маркалыг эң чаа хевириниң онзагай аппаратуралары-дыр. Электрилиг токтуң күжүн таарыштырар аппаратураларны Венгрияның бүдүрүлгелеринге кылган—дээш оон ол аппаратураларның тургузуун кысказы-биле тайылбырлап эгелээн. — Мында 2 киномеханик, 2 дузалакчылыг. Олар ийи эллчег болуп ажылдаарлар. Бистиң бо механик Леонид Сермавкин 11 чыл дургузунда киномеханиктен келген кижи чүве. Ооң дузалакчызы кыс Ондар Сыгыртаа киномеханиктериниң курузун доосканнан—деп, Владимир Васильевич корреспондентилерге ынчаар чугаалап доосканн.

Кинону эгелээриниң сөөлгү медээзи эдипкен. Көрүкчүлер шыгырт долу олурупкан, делгем залда чырык чоорту өөрүп, караңгылаан. «Шүгүмналчак рейс» деп кинонуң ады экранда көстүп келген. Чаа ажыттынган кинотеатрга эң-не баштайгы уран-чечен кино үнүп эгелээн.

Кызыл хоорайның мурнуу талазында чаа ажыттынган 322 олуттуг «Енисей» деп кинотеатр көрүкчүлерге чаа белек-тир. Ол делгем фойелиг, буфеттиг болгаш еске-даа өрээлдерлиг.

Т. САЯН-ООЛ.

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозунуң Арыскан салбырында кедээ клуб (эргелекчизи М. Серен) бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң ажылын эки-жидип, көрүкчүлерниң талазындан макталдыг үнелелди чаалап ап шыдаан. Аныяктарның иштинден уран чүүлге сонуургалдыглар, ылангыя боттарының чогаадыкчы аргалары-биле ырларны, шүлүктерни, харын-даа кыска шиижгештерни чогаадып турарлар мында көвүдеп турар. Кая-даа — хову турлагларынга, сүт-бараан фермаларынга болгаш чайлагларга оларның көргүскен концерттери солун болгаш утка-шынарлыг болгулаан.

ЧУРУКТА: Арысканның бот-тывынгыр аныяктарының ниити ыр бөлүүнүң чогаал-хөгжүмнүг монтажының көргүзүү.

Фотозу В. Кулипановтуу.

ДЕМБИЛДЕЙ

Сөзү С. Пюрбюнүү. Аялгазы С. Бюрбеши.

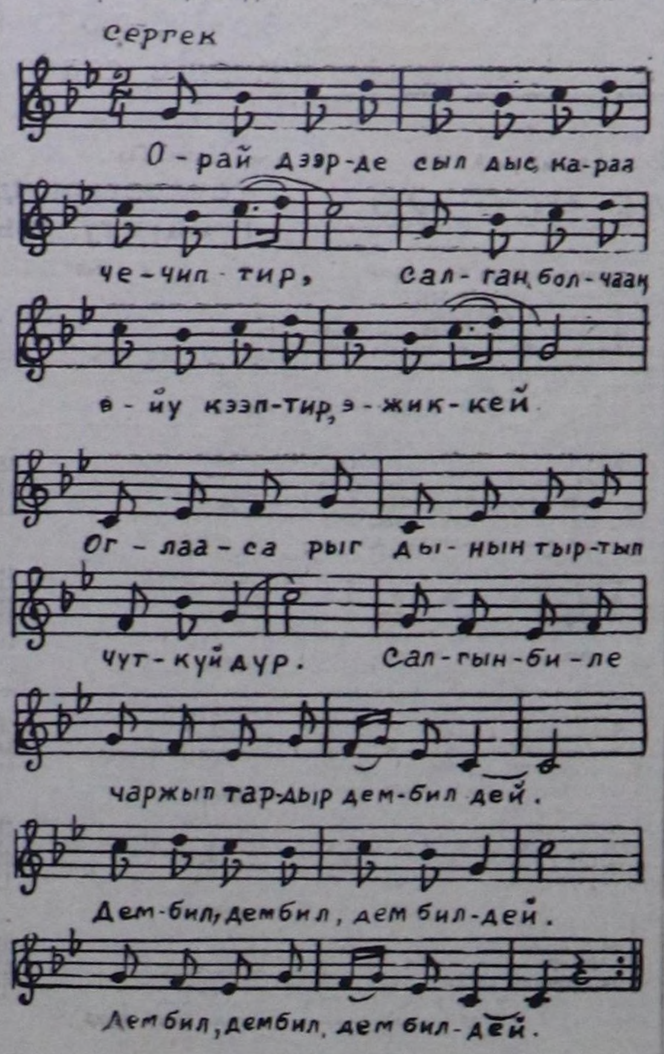

Орай дээрде сылдыс караа четчир-тир,
Салган болчаан өйу кээп-тир, эжикей.
Оглаа-сарыг дынын тыртып, чүткүй-дүр.
Салгын-биле чаржыптар-дыр, дембилдей.
Дембил, дембил, дембилдей.
Сылдыс караан чивеннедир караңнаар,
Чараш ойнуң челижи-дир, күдургай.
Сырынналган салгын өттүр кыңгыраар,
Салдырыкта коңгураа-дыр, дыңгылдай.
Дыңгыл, дыңгыл, дыңгылдай.
Шапкын чүрээм сырынналдыр сарыннаар,
Чараш карам ыры-ла-дыр, эжикей.
Сагыжымны чазамыктай дыңгылаар,
Чадаганның аяны-дыр, дембилдей.
Дембил, дембил, дембилдей.
Чаңгыланган үнүң үспейн, ырлап ор,
Ынак чүрек таалазын, чарашпай.
Чадаганың холдан салбайн, ойнап ор,
Ыржым шынаа ындыннаазын, дыңгылдай.
Дыңгыл, дыңгыл, дыңгылдай.

Культура амыдыралының хүн демдеглелинден

Бистиң областың кедээ клубтарының болгаш Культура бажыңнарының ажыл-чорудулгазында солун болгаш өөрүнчүг болуушкуннар бо чылын болгулаан. Маңаа чүүн-даа мурнунда бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң чогаадыкчы мергежилиниң өскенин, талантылыг аныяктарның чер-черде көвүдеп турарын херечилеп турар.

* * *

Чадаананың Улусчу театрының чогаадыкчы бөлүү бо чайын «Кедээге кежээ» деп шиини белеткээш, Чадаана хоорайның болгаш колхозтарның чурттакчы чонунга сонуургадып көргүскен.

* * *

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунда чаа клуб ажыттынган. Ооң тудуг ажылдарын кылырында суурнуң кедээ интеллигенциязы — башкылар, эмчилер, мал ажылының тускай эртемниглери идепкейлиг киришкеннер. Бо дээрге кедээниң уран чүүлүнге интеллигенцияның идепкейлиг киржилгезиниң эки үлегер-чижээ-дир.

* * *

Тожунуң «Совет Тыва» колхозунуң Толбулда малчыннарының турлаанда туттунган чаа клубта ажыл солун чоруп турар. Маңаа колхозтуң боттывынгыр аныяктары-даа, малчыннарның иштинден организастаан аныяктар-даа концерттерни көргүзүп турарлар.

* * *

Бурят АССР-ниң Улан-Удэге РСФСР-ниң чогаалчылар Эвилелиниң баштаар черинің секретариадының үнүүшкүүнүг хуралы июльдуң ортаа үезинде ажыттынар. Үнүүшкүүнүг секретариаттың ажылынга Москванның, Якутияның, Хакассияның, Тываның болгаш Даг-Алтайның акы-дуңма литератураларының төлээлекчилери киржирлер. Россия Федерациязының чогаалчыларының литературжу амыдыралынга болур бо солун ужуражыышкынга киржири-биле бистиң областың чогаалчылары эштер Сергей Пюрбю биле Юрий Күнзегеш олар чорупканнар.

Аныяктың үнү, ооң чоргааралы

Клуб эргелекчизинге ажылдап киргенимден бээр үш чыл ажып тур. Баштайгы үеде бистиң ажылывыска кандыг бергелер турганын, оларны канчаар ажып эрткенивисти ам сактып тур мен. Ынчаарда бистиң боттывынгыр уран чүүл белгүмүвүске 5—6 хире кижи турган, музыка херектелдери барык чок, чүгле ында-хаая концерттер көргүзери-биле кызыгаарлаттынып турган. Бир-ле катап колхозтуң комсомол организациязы-биле клуб Чөвүлелиниң каттышкан хуралы болган чүве, аңаа белгүмүүн киржикчилериниң санын көвүдедир, баян, гитара болгаш өске-даа музыка херектелдерин садып аар дугайын шиитпирлээн. Ырлаар, танцылаар, шүлүк чугаалаар мергежилдиг аныяктарны база шилип алган бис. Чаа өзүп, сайзырап орар суур-биле кады ооң уран чүүлү база-ла чыдып калбас, сайзыраар ужурлуг деп бүзүреп турганывыс халас барбаан. Аныяктың үнү, ооң чоргааралы ындыг соруктуг турганын бистиң кижи бүрүзү эки билир.

Ам бистиң кедээ клубтуң чанында ырының, танцының, шиинин, музыканың белгүмнери неделя санында ажылдап турар. Оларның киржикчилериниң саны 60 ажыг кижи. Концерттерге белеткел биске баш бурунгаар шилилгеден эгелээр. Кандыг номерлерни белеткээрин, аңаа кымнар күүседикчилер болурун бот-тывынгыр уран чүүл белгүмүүнүң киржикчилериниң хуралынга баштай чугаалашкаш, соонда клуб Чөвүлелинге үзе шиитпирлеп аар чуруумнуг бис. Концерттиң тодаргай программазы билдинген соонда, тус-тус белгүмнерниң удуртукчулары ам белеткелдерни чорудар. Эң дээре шилиттинген номерлерни ангылааш, оларны өөредип эгелээр, ону клуб Чөвүлелиниң кежигүннери үргүлчү хайгаарап турар. Бот-тывынгыр мергежил, улустуң аңаа хандыкшылы ынчаар боттанып эгелээр.

Ажылывыстың кол уг-шиин чогаадыкчы чорукче угландырып келдивис. Ол эки түннелдерни биске берген. Боттарывыстың күжүвүс-биле «Коммунизмче оруктуң кожаннары» деп хөглүг ырны улустуң аялгазынга таарыштыр чогаадып алдывыс. Белгүмнүң киржикчизи, башкы Сайын Сотпа «Чылгычы» деп танцыны боду чогаатказ ойнап турар. Ында колхозчу чылгычының эрескашпагай ажылын багай эвес илередип көргүскен. Бистиң бир кол чедиишкинивис болза, «Хөндей суурум» деп ырны чогаадып алганывыс болур. Ооң бижиттинген сөзү бистиң төрээн суурувус Хөндей-Аксының төөгүзү-биле, колхозчуларның ааскежиктиг чаагай амыдыралы-биле тудуш холбашкан. Боттарывыстың чогаадып алган чүүлдеривисти колхоз төвүнге-даа, фермаларга; бригаларга-даа каш удаа көргүскен бис. Оларны күүседип бергени дээш чаңгыс чер чурттуларывыс биске өөрүп четтиргенин илергейлеп турганнар.

Бистиң эң эки ыраажыларывыска Клара Шойжун, Сакты-Сүрүн, Чактыма, Карий Чагар-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр. Ниити ыр бөлүү бирги совет космонавт Ю. А. Гагаринге турасказал кылдыр ырлыг, шүлүктүг монтажты белеткээн. Ону клубка ойнап бээривиске көрүкчүлер аажок сонуурганнар. Аргалыг-ла болза оюн, концертке төрээн колхозунуң ажыл-хөрээнде мурнакчы арга-дуржулгаларны сөстүң уран чечени-биле илередип көргүзер, четпестерни өй-шаанда сойгалап илередир сорулганы салган бис. Ындыг көргүзүлер чоннуң сагыш-сеткилинге чоок дээштиг болуру чугаажок.

Бо чылгы область көрүлдезинге бистиң бот-тывынгыр аныяктарывыстың чамдызы боттарының талантыларын чоннуң мурнунга көргүзер дээш база келгеннер. Маңаа келгеш областың эки ажылдыг уран чүүл коллективтериниң үлегерлиг арга-мергежилдерин өөренип аар, дуржулгавысты солчур ужурлуг бис.

В. ДАРМА,
Эрзин районнуң «Коммунизмче өрук» колхозта кедээ клубтуң эргелекчизи.

„Культура бажыңнары, клубтар, библиотекалар, кызыл бөлүктер масса-политиктиг болгаш культура-чырыдыышкын ажылдарын чорударынга партия организацияларының даяныр баазалары болур ужурлуг“
Н. С. ХРУЩЕВ.

ЧОГААДЫКЧЫ МЕРГЕЖИЛ

Бистиң областың кедээ клубтарында, Культура бажыңнарында боттывынгыр уран чүүл белгүмнериниң чогаадыкчы чоруу чыл келген тудум-на өзүп турар-дыр деп чүвени чылдың-на болуп эртип турар көрүлделе херечилеп турар апарган. Кедээниң уран чүүл коллективтери боттарының концерттериниң көргүзүглерин амгы үениң амыдыралыбиле холбаштырып, амгы үениң темазынче улуг кичээнгейни салып, чаа-чаа чогаадыкчы аргаларны дилеп турарын бот-тывынгыр уран чүүлдүң чоокта чаа районнарга болуп эрткилээн көрүлделеринден илерээн. Дыка хөй коллективтер бо көрүлдеге боттарының чогаадып алган чаңгыс кежеге шиилерин, танцыларын, ырларын, шүлүктерин көргүзүп киргеш, улуг чедиишкиннерлиг болгулаан. Олар боттарының ол чогаадып алган чогаалдарының темазын тус черниң амыдыралындан алгылаан болган. Хөй-хөй шүлүктер, ырлар ында ажылдап турар мурнакчыларга тураскаттынган. Оларның күүседилгелери база-ла багай эвес болгулаан.

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозунуң Арысканда кедээ клубтуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи район көрүлдезинге ол совхозтуң мурнакчы хаван ажаакчызы Соян Хаянга тураскааткан боттарының чогаадып алган ырызын күүседеннер. Ол ышкаш олар тыва улустуң амыдыралында болуп турар улуг чаартылгалар дугайын көргүскен боттарының чогаадып алганы чогаал-хөгжүмнүг монтажты чедиишкинниг күүседеннер. «Өөрүнчүг фестиваль», «Бистиң баян» деп боттарының чогаадып алган ырларын база-ла олар эки ырлашканнар. Олар боттарының тургузуп алганы «Чагаа», «Ужуражылга» деп танцыларны база көрүлдеге киргеннер. Олла районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Эйлиг-Хемде сүт-бараан фермазында бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң саанчы кыстары «Саанчылар» деп танцыны тургускаш күүседкени багай эвес болган.

А. САГДЫ,
Улус чогаадылгазының бажыңының директору.

ЧОНУМГА

Бичииимден-не хөгжүмге улуг хандыкшылдыг турган мен. Бирги класска өөренип киргеш-ле школада боттывынгыр уран чүүл белгүмүүнүң ажылынга улуг сонуургал-биле киржип эгеледим. Ооң соонда районнуң Культура бажыңында бот-тывынгыр уран чүүл белгүмнеринге база киржип эгеледим. Ол чорук уран чүүлге мени улуг ынакшылдыг болдуруп, аялга чогаадырынга салдарны чедирип дузалаан.

Баштайгы аялгаларымны ол белгүмнериң баянизи болуп киржип, ажылдап тура чогаатканнаан мен. «Сеглеп берем», «Часкы садка» деп баштайгы чогаатканн аялгаларымны чон эки деп хүлээп алгаш, улуг нептереңгейи-биле ырлажы бергени меңээ дыка өөрүнчүг болган. Ооң соонда эллэн каш аялгаларны бижигиледим. Олар база-ла багай эвес болган.

Энир чылын Курск хоорайда хөгжүм интернат-училищезинге өөренип киргеш, ооң бирги курузун бо чылын чедиишкиниг доостум. Ам үш чыл болгаштың ону доозар мен.

Бо чылдан эгелээш тыва улустуң ырларын баянга таарыштыр сайзырадыр ажылдап, кылып эгеледим. Чаа ырларны чогаадып, чонга бараан болуру ол мээң хамааты хүлээлгем.

С. БАЗЫР-ООЛ,
эгелеп чоруур композитор.

Чаа шүлүктер

ХӨГЛҮГ САЛГЫН

Хостуг чурттум көктүг, шыктыг тайгазынга
Колхоз малын кадарчылап чоруксаар мен.
Чечек, сиген кыры-биле шөлээн ушкан
Серии хатты таалап тыныр туруксаар мен.
Серии салгын, хөглүг салгын
Сеткил-хөөнүм сергедип кээр.
Шилиредир дешкилежир арбын сүрүг
Силиг чаагай сиген баштап оттап чоруур.
Менээ дужааш, мөңгүн бөрттүг менги-сыннар
Менди эреп, серии тыныр, көстүп чыдар.
Хөглүг салгын, чымчак салгын
Хөрек-чүрээм байырлап кээр.
Оттун, көктүн далайында колхоз малы
Омак-силиг, тодуг-догаа өзүп чорзун.
Салгын-хат дег эстеп чоруур эрес чаным
Чаагай ишке улам быжып, дадыксын-на.
Серии салгын, хөглүг салгын
Сеткил-соруум кыйгырып кээр.

А. ДАРЖАА.

УЛУСТУҢ АМГЫ КОЖАМЫКТАРЫ

Алдан-Маадыр оглу, кызы
Ажыд-ишке черле кежээ.
Алдыы, үстүү ховулардан
Арбын тараа үндүр тараан.
Ак-ла-Дашка, Инек-Дашка
Алды чүзүн тараа тараан,
Алдан-Маадыр суурунда
Алдарлыг-ла тараажылар.
Магаданчыг серии чайлаг —
Манчүректиң хөөү бажы,
Мактап ханмас кежээ уруг —
Маадыр ие төрээн кызы.
Ийи колхоз каттышканда
Сайзыраңгай болбайн канчаар.
Ийи боду таарышканда
Сагыш амыр болбайн канчаар.

Сүт-Хөл улузунуң ырларын дылдык, литератураның болгаш төөгүнүң тыва эртем-шинчилел институдунуң материалдарындан алган.

ПАРТИЯ

Бистиң үениң угааны,
Алдары болгаш нүүрү,
Бистиң улустуң углакчы,
Ачылыг улуг күжү—
Партиявыс — баштыңчывыс.
Партияга чон шынчы.
Партия, партия,
Мактал ырга алдаржы!
Ленинчи партия күштүг.
Ленинниң хөрээ дириг.
Совет чоннар быжыг эптиг,
Чаңгыс кижи дег демниг.
Партиявыс — баштыңчывыс.
Партияга чон шынчы.
Партия, партия,
Мактал ырга алдаржы!
Ада-чуртувус бурунгаар
Ара дүшпейн хөгжүп ор.
Хосталганың Кызыл тугун
Коммунизмче аппар чор.
Партиявыс — баштыңчывыс
Партияга чон шынчы.
Партия, партия,
Мактал ырга алдаржы!

С. СҮРҮН-ООЛ.

Чоруй бардың

Чоруй бардың. Артып калдым.
Соондан үрле көрүп турдум,
Ужар куш дег турган болза,
Ужупку дег кынып турдум.
Чаңгыс черге кожа чурттап,
Эжилежип чорзумза-даа,
Шалың чуп каан честек-катсыг
Эрнин орта дегбээним шын.
Ырап чоруй барзынза-даа,
Ында-хаая сакты бээр мен.
Тарып кааның шеттеринни
Таалап барып көре бээр мен.
Ынакшылым эскербээн сен,
Ынчалза-даа эрес кыс сен,
Чораан черге чаагай изин —
Чодураан дээш улус өөрүүр.

К. КУДАЖЫ.

Кыпсып бээр бис

Ажыл кылбас чалгаа болза
Ажырымчы маңгыс алаар—
Акы дуңма бүгүдээге
Артык чеме аартык болур.

Бүгүдээге ажыктыгны
Бүдүрүшпес былдаар болза,
Амыдырал-чурттаганың
Аас-кежиин кайын тывар.

Кылыр иштен оспаксыраар
Кырын ээзи чалгаалардың
Чүрээнейде имис одун
Шүгүмчүлээш кыпсып бээр бис.

А. АРАПЧОР.

Улам-на дээштиг лекция дээш

Чон ортузунга лекция пропагандазын калбартыр талазы-биле районнуң партия организациязы сөөлгү үеде чамдык ажылды кылган. СЭКП райкомунун болгаш колхозтарда партия организацияларының чанында лекторлар бөлүктерининң кежигүннери колхозтар төптеринге, фермаларга, бригадаларга, албан организацияларның коллективтерине чартык чыл дургузунда ниитизи-биле 200 ажыг лекцияларны номчаннар, оларны 9060 ажыг кижи сонуургап дыңнаан.

«Коммунизмче оруқ» көдээ ажылагый артелинде партия организациязы (секретары эш Б. Конгар) лекция пропагандазын нептередир талазы-биле ажылды эки удуртуп келген. Ол ышкаш «Кызыл тук» колхозта улуг зоотехник эш Комбу удуртқан лекторлар бөлүү ажылының планын ай санында чогаадып, партия хуралдарына бадыладып ап турар. Түс-түс лекторларның кылган ажылының дугайында илеткелдерин бөлүк бодунуң хуралдарына дыңнап, аныяк лекторларга боттуг дузаны көргүзүп турар.

СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин, көдээ ажыл-агыйның мурнакчыларының туржулгазын пропагандалаар ажылга доктаамал киржип турар кадрлар хөй. СЭКП райкомунуң хөрзөженнер ортузунга ажыл чорудар килдизининң эргелекчизи эш П. Сайн, ВЛКСМ райкомунуң секретары эш Сандан, «Кызыл тук» колхозта парторганизация секретары эш Баазан, Солчур көдээ күүскомунуң даргазы эш Шагдыр, районнуң улус шииткенчизи эш Адыг олар чартык чылда түс бүрүзү-ле 8—14 лекцияларны номчаннар. Олар боттарының лекцияларын районнуң, колхозтуң амыдыралы-биле холбаштырып, дыңнакчыларның кичээнгейин хандыкшыдып билирлер.

Оон-биле чергелештир лекция пропагандазында улуг четпестер амдаа бар. Районда 20 ажыг лекторларның чамдыктары лекция номчуур талазы-биле боттарының хулээлгелерин күүсеттирбейн турарлар. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери бо ажылда кончуг эвээш хаара туттунган. Политиктиг болгаш эртем билиглер нептередир ниитилелдиң район салбыры (удуртқучузу эш Даваажап) лекторларның семинарларын, хуралдарын кончуг эвээш чорудуп келген. Ол салбыр сөөлгү үеде бодунуң хурал-суглазын бөзин чыылдырбайн турар.

Партийжи пропаганданың база бир хевири — массалыг хемчеглерни, айтыырлар, харыылар кежээлерин, тематиктиг кежээлерни ам-даа эвээш чорудуп келгенивисти миннир ужурлуг бис. Ынчангаш лекция пропагандазында үстүнде ышкаш өске-даа четпестерни дарый узуткаары бистен негеттиниш турар.

Ылангыя эт, сүт, дүк бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көөдедир талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде чедишкининг күүседип, мал ажылынга быжыг чем-суурну тургузар ажыгды организастыг чорудқаш, партияның XXII съездизинге төлептиг ужуражырынче ажылчы чоннарны кыйгырып турар лекцияларны, беседаларны чон ортузунга улам-на калбартыры чугула.

Е. АДАР-ООЛ.

СЭКП Өвүр райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизининң эргелекчизи.

НАЙЫРАЛ—ДУЗА КӨРГҮЗЕРИ-ДИР

ДУРЖУЛГАЛЫГ СУГГАТЧЫ

СОВЕТ КИЖИЛЕР

«Сүт-Хөл» совхозтуң дирекциязы тарааның чайгы ажаалга суггарылгазынче кичээнгейни угландырып, суггаттыг культураларның суггарылгазын чорудары-биле анаа четчир санныг суггатчыларны үзүп, оларны бугалар аайы-биле тус-тус быжыглаан. Суггаттыг тараа культураларының бирги суггарылгазын бүрүн доосқан, ам ийиги суггарылганы, а чамдык черлерде үшкү суггарылганы организастыг чорудуп турар. Оон ыңай агаар-бойдустуң байдалы база эки, кезек-кезек частап турарындан тарааның үнүжү 70—80 см чедип турар.

Суг-Аксындан өрү Ак-Даш суурга чедир делгем шөлде чаагай тараа-ларның аразында баткан сугларны бичии-даа өскээр агыспайн тараалар аразынче киир кулактааш, өскээр барган черин доза, доора бооп чалдаан, 60 хар чоокшулап чоруур, ынчалза-даа чанагаштанып каапкаш, ийи хончузун даап алган, черге дегбес ышкаш ажылдап турар эрес ирейни шөлдеп эткен кижи бүрүзү көрүп болур.

Ол болза совхозтуң Бора-Тайгада № 2 салбырының хоочун суггатчызы 1930 чылдан бөөр партия кежигүнү Монгуш Чымбаевич Кызыл-оол ирей-дир.

Эш Кызыл-оол бо чайын суггарып ажаары-биле 154 га кызыл-тас болгаш суланы хүлээп алган. Оон тараа суггарып турар шөлүнде 3 кол, 10 ажыг бичии бугалар бар. Оларның ашталга, септелгезин часкы үеде ол боду кылып алган болгаш чайгы суггарылга үезинде үргүлчү септеп, иштинден үнген сиген богун аштап, чамдык чаа бугаларны черниң аайы-биле эде кылып ап турар.

Дуржулгалыг суггатчы 154 га тараазының бирги суггарылгазын июнь айның 25-те доосқан, ам ийиги суггарылганы чорудуп турар. Чамдык черлерде тарааның үшкү суггарылгазын база эгелеп турар.

Монгуш Чымбаевич 1944 чылдан 1949 чылга чедир Кызыл-Хадың МЧАЭ-ге, 1949 чылдан эткен чылга чедир «Бора-Тайга» колхозунга, оон бөөр ам «Сүт-Хөл» совхозунга—ниитизи-биле 17 чылда суггатчылап келген. Кайгамчыктыг чеди чыл планының бирги чылы—1959 чылда ооң суггарганы 80 га кызыл-тастың га бүрүзүнден 19 центнер дүжүттү алган, а 1960 чылда 90 га кызыл-тастың га бүрүзүнден 22 центнер дүжүттү ажаап алган.

Суггатчы эш Кызыл-оолдуң тараа культураларының га бүрүзүнден бо хире бедик дүжүттү өстүрүп ап турарының, а чүл дээр болза, хамыктың мурнунда ооң бодунуң сөглээн сөзүнге ээ болуп, алган хүлээлгезин ажыл-керек кырынга күүседир дээш амыр-дыш чок ажылдап турарында. Ол дугайында оон чугаалап турары:

— Хүлээнген соонда чайгылыш чок күүседир керек, кижи бүрү онаашкан кандыг-бир участогун бажы-биле харыылаар апаар, ынчангаш мен бир содук тараа кадырып каар болзумза күрүненің бир тонна тараазын кадырып кааным ол — шак ол хире харыысалгалыг болур ужурлуг, ооң ужурундан мээң харыысалгам улуг.

Шынап-ла эш Кызыл-оол тараа суггады эгелээн соонда тараа чаныңдан ыравас, дүне-даа, хүндүс-даа ооң аразында турарын чон билир.

— Суггатчыларның чамдыызы тарааже сугну чирип кааш, ол олчаан баар, кажан бир келгеш бир өске черже салыптар, ол суг черниң ыйгыл аайы-биле чежеге-даа бадып чыдар, суг барбас дөң черде тараалар кургааш, тоншу баштыг, бичии чемниг чүве болур чүве болгай. Оон ыңай чамдык суггатчылар частаарга тараа суггарбайн баар, ол шын эвес, суггаттыг черниң тараазынга чаъс суу үүү-даа болбас, мен чаъс чаарга тарааны улам суггарар кижи мен, частыгда тараа суггарарга чылгыр-даа, сиңиичел-даа болур чүве, ол ышкаш чамдык суггатчылар дүне тараа суггарбас база-ла тараа бажындан сугну бадырышкаш чана бергеш, эртенинде дүште келир, а чамдыызы келбес. Тарааны дүне суггарарга дыка таарымчалыг; кижиге сериин болгаш дүне шалыц дүжүптерге частыгда ышкаш суг чылгыр болгаш сиңиичел болур— деп эш Кызыл-оол чугаалап турар.

Тараа бирги суггарылга үезинде чаш болгаш кандаачал, ынчангаш бирги суггарылганы тараа 3—4 кулак чедип чорда азы 10—15 см турда суггарар. Ийиги суггарылганы адакы бүрүлер саргарып, чери чаа куурарын чорда эгелээр. Үшкү суггарылга үезинде тараа белен суксавас, быжыга бөөр, ол үеде суггатчы кижи тарааның чем кирип быжарынга шаптык болбазын бодап турган суггарар. Үшкү суггарылганы шоолуг сиирбес, анаа аксы суггарып каар чүве деп ол уламчылады.

Монгуш Чымбаевич тараа суггарарының талазы-биле бодунуң дуржулгазын ол чоок кавыныңг суггатчы тараажыларынга чыл бүрүде каш удаа чугаалап берип, өөредип келгенин суггатчылар улуг өөрүшкү-биле илередип турарлар. Кызыл-оол тарааның үүгле суггарары-биле кызыгаарлаттынмайн, чайгы үеде тараа аразындан үнер янзы-бүрү чашпан, бок үнүштерни аштап турар. Чамдыкта тараа аразында бок үнүш көвүдеп келгенде аныяктарны болгаш школачыларны эвилелдеп алгаш демниг күш-биле арыдып каар.

Монгуш Чымбаевич идепкейлиг хөй-ниитичи, салбырда партия организациязының агитатору, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң кежигүнү, көдээниң ажыл-ишчилеринге партия болгаш чазактың салган сорулгаларын өөрүнге үргүлчү чугаалап берип турар.

Коммунист эш М. Ч. Кызыл-оол партияның XXII съездизинге белек кылдыр суггарып турары 154 га тараазының га бүрүзүнден 20—26 центнер дүжүттү өстүрерин хүлээнген.

А. ЧЫРТАКПАН.

МОСКВА ОБЛАСТЬ. «Заокский»: совхозка чоокта чаа бөлүк аалчылар чеде берип, черле чиктин сүргей болганнар. Оларга ажыл-агыйның ажыл-хөрээ сонуургалдыг турган болза-даа, бо удаада олар шөлдерни-даа, ажыл-агый тудугларын-даа көрбээннер. Ажылчыннар-биле болгаш удуртқучулар-биле чугаалажыышкын-даа чок болган.

«Большевик» совхозтуң Вера Резник баштаан ногаажыларының коммунистиг күш-ажыл бригадазының ол ажылчыннары өске сорулга-биле келген, чүл дээрге орай тарыыр капустаның олуртулгазын боттарынга доозупкаш, кожалары Галина Рыбакованың бригадазының ногаажыларынга дузалаар дээш олар аңаа чеде берген.

ЧУРУКТА: «Заокский» совхозта бригадир Г. Рыбакова болгаш В. Резникти бригадазындан ажылчыннар Е. И. Денисова, О. М. Игнатова олар совхозта орай капустаның тарылгазында.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАГЫГЛАРНЫ БЕРГЕН, А КҮҮСЕЛДЕЗИ ЧОК

Чер-чер Советтеринге сонгулдалар эрикен үеден бөөр бүдүн 4 ай эрткеш, 5-кизинче кирипти. Эрзин район Совединге сонгулдалар талазы-биле № 2, 3 сонгулда округтарының сонгукчулары боттарының депутаттарынга дыка өртектиг саналдарны киирип, элээн каш чугула чагыгларны кылганнар.

Ол чагыг, саналдарының аразында Эрзин суурну чаагайжыдып, ногаанчыдар, ортумак школаның, чаа чунар бажыңның, уруглар яслилериниң тудуун доозуп, ажыглалга киирер, далгандан кылган аъш-чем аймаан магазиннерге үзүктел чок садар, эттиг, сүттүг садыглаашкының организастаар дээш, суурнуң чонунуң культура-амыдыралынга холбашкан оон-даа өске хемчеглер бар.

Сонгукчуларның чагыгларын күүседири Советтернин, оларның күүскомнарының болгаш депутаттарының ажыл-чорудулгазының сонгаарлаттынмас болгаш чугула кезии болгай. Ындыг турбуже Эрзин район Соведи болгаш ооң күүскому үстүнде айыттынган чагыгларның салым-чолун шиитпирлээринин хемчеглерин албайн турары кончуг буруу. Сонгукчуларның чагыгларында киргеп ол чугула хемчеглерни күүседирин № 2, 3 округтарның сонгукчулары райкүүскомдан улуу-биле күзеп, негеп турар.

К. ӨЛЗЕЙ.

Октябрьге ОРУК

Лагерьлерге ужудуушкуннар уламна солун болу берип турган. Мартьянов ам мени болгаш тускай боттары ужудуптар апарган өске-даа курсантыларны база ужудулга зоналарынче, маршруттарже чорудуп турар апарган. Самолетту ийлендирип дескиннерин, чалгын-биле долганы бээрин, чартык дузакталдыр болгаш Нестеровтуң дузактарын кылырын, чалгын-биле долганмышаан, дузакталдырып туруп бээрин өөренип турган бис. Бүгү чүве эки чоруп турган. Агаарга бистиң хөделиишкиннеривис хүн тудум-на улам бүзүрелдиг болу берип, ужудукчу-инструктор-даа, звено командири-даа аңаа чүүлдүгзүнүп турар мындыг. Бистиң чоорту чалгынныг кижилер апар чыдарывысты медереп билири таалантыг турган. «ЯК-18»-ке ужудуп өөрени берген мен, ынчалзажок Сафроновка, Денисенкога, чурттуң дүрүм өзугаар чоргаарланып турары өскедаа бүгү ужудукчуларга чедери менээ ам-даа кайы хире ырагын билип турдум.

Шериг самолеттары база кичээнгейимни хаара туда берген. Үнден дүрген ужударынга чедериниң бертезиниң дугайында, үнден дүрген ужудар, эң болбаазыраңгайжыткан радиолокация херектелдери-биле чепсеглеттинген хыдыкчы самолеттар дугайында номчуулап турган улус бис. Ол дугайын кымга-даа, эң чоок өөрүмге безин чугаалавайн турган, шериг ужудукчузу болуксап турган мен. Мынчага чедир мээң бүгү күзелдерим бүдүп келген чүве. Мээң бо күзелим ам бүдер ирги бе?

Ол үеде бир-ле катап ужудуушкуннар аразының чапсарында америк ужудукчу-шенекчи Джими Коллинзтиң демдеглелдериниң дугайында бистиң бөлүктүң курсантыларының аразынга чугаа болу берген. Ынчаарда ол ном хол-холче дамчып, чөрүлдээлиг бодалдарны чугаалайдырып турган; чамдыктар ында бижээн авторнуң таваржып турганы болдунар аргажок чүүлдерни магадаар, а чамдыктар; ол эмин эртгирип, аажок хөөредип турар-дыр — дижир.

—А инструктор чүү дээр ирги?

Мартьяновту долгандыр сырый бүзээлей бердивис. Аэродромнуң чывары баштарывыстың шлем-бөрт иштинден үштүнгулап келген дуктерин салбаңнызы үрбүшаан, хүнге хүрерген арыннарывысты сырыннады хап турар. Мен база ол демдеглелдерни номчааш, ооң чамдык бөлүктеринге хаара тыртырбайн барып шыдаваан мен. Ынчалза-даа ужудулга-шенелде албанының дугайында амдыызында улус чугаазындан билир турган менээ ол ном чүү бир чиктиг бодалды оттуруп келген. Ынчангаш Дмитрий Павлович карактары-биле мени дилеп чоруй, тып алгаш, ол ном дугайында бодалыңны чугаалап көр деп дилээрге ол дугайын өөрүмге чугааладым.

— Мен бодаарымга, Коллинзти чүү бир чаасқаанзырап дүвүрөп каарының бодалы сүрүп чоразын ышкаш... Ооң бодалдарын кол ээлеп турган чүве доллар-акша. Кандыгдаа үне-биле бол, чүгле акша ажылдап алыр херек дээр...—деп чугааладым.

— Юрийнин шын-дыр—деп, Дмитрий Павлович деткий берди.—Капиталистиг ёзунуң байдалы ол номнуң авторунга өлүм-биле ойнаарының олуг-адаанын болдурупкан-дыр, чүл дээрге ужар чүүл компанияларының кончаа сүрүүшкүнүнүң ужурунда ужудукчунуң амы-тыны кайы-даа ужудуушкунда үстү берип болур турган.

Кол чүве—кижи дугайында сагыш салыышкыны болуп турар бистиң чуртувуска ындыг чүве болуп болур бе?—дижип, боттарывысты айтыржып турар бис. Кандыг-даа чаа үүлге, ийет, харын-даа—ракетаның, ужар чүүлдүн, далайның, чер иштиниң дээн ышкаш, кандыг-даа техниканың шенелдезинге холбашкан херекте—айыыл кезээде турар дээрзин эки билир турган бис. Ынчаарга ужудукчу кижиге партия ышкаш, бистиң бүгү улузувустуң чогаадыкчы күш-ажылы ышкаш, ындыг оорганаларын күштер турда, совет ужудукчу-шенекчиге кандыг чаасқаанзырашкын дугайында чугаа туруп болур боор? Каш чыл болганда, октаргайже ужудуушкунга белеткелди эгелеп, а ооң соонда октаргай корабли «Востокка» ол ужудуушкунну кылыпканымда, совет ужудукчуга чаасқаанзыраашкын кайын турар дээрзин улам тодазы-биле миннип көрген мен. Ынчалза-даа ол бүгүнүң дугайында, ужудуушкун үезинде кирип турган бодалдарымның дугайында, Черни долгандыр салдыган оруктан эккелген сегкилдериниң дугайында чугаам ардай сонгаар болур. Ынчалза-даа аэроклубка турган, ындыг ужудуушкун дугайында бодап шыдавас турганым билдингир. Кол сорулга «ЯК-18»-ти болдунар-ла дээрези-биле шиңгээдип алыры турган.

Күс эскет чок чедип келген. Кадайлар чайы аэродромга дүжүп эткен, майгыннарга дүне соок апаргылаан. Доозарының шылгалдалары чедип келген. Ам база та кашкы удаа чүве, шылгалдалар! Ынчалзажок ам база ону шыдап үндүм. «ЯК-18» «кончуг эки», мотор—«кончуг эки», самолет башкарары—«кончуг эки», аэродинамика —«кончуг эки», комиссияның ниити демдээ — база «кончуг эки». Дмитрий Павлович Мартьяновтуң болгаш аэроклубтуң өске-даа тускай эртемниглериниң чүткүлдүг ажылдарының ачызында ол бедик демдектерни алган мен.

Шылгалдалар соонда «алды сарыг» дижириивиске ужудуп тургулаан бистер шуптувус ол машинага четкилей бердивис. Чарлып чоруурда ооң чалгыннарынга дээскенчиг, иштинге олуруксанчыг, ооң хекселдерин көруксенчиг. Ам кандыг самолеттарга ужуда бээрин кым билир боор! А бо эрги, хоочун «ЯК-18» биске төрээн машина апарган.

Бистиң аэроклубтан чамдык курсантылар хамааты ужар чүүлүнче чорупканнар. Төрээн чурттап, дашты-кылап ырады ужудары оларны хандыкшыда берген. Совет Аэрофлоттуң оруктары делегейниң хөй чурттары-биле эртип турар-ла болгай. Көдээ ажыл-агыйга, медицинага, геологияга ажылдап турган тускай онаалганың ужар чүүлүнче чамдыктар чорупкан. А мен шериг хыдыкчы-ужудукчузу болуксай берген мен. Чүге? Дайын үезинде төрээн суурумга көргеним ужудукчулар дугайында сактыышкыннар менээ амыр бербейн турган чадавас. Ынчалзадаа олар мээң угаанымга шериг ужар чүүлүнге ынамшылдың үрезинин тарып каапкан магатчок боор. Шериг сагылга-чурумунга, шериг хепке ынак турдум. Төрээн чурттуң камгалакчызы болуксаар турдум, Конституцияның шериг албаны дээрге Совет Эвилелиниң хамаатызының хундулуг хүлээлгези болур деп чугаалаан чүс үжен ийиги үүлү Чепсектиг Куштерниң хүрээлениче мени кыйгырып турган.

Оренбургтуң ужар чүүл училищезинче баар бижикти менээ берди. Ынаар өөрүм-блие кады чорупкан мен. Олар шуптузу эрес-дидим, шиитпирлиг үүлелерни бүдүрүптеринге ыдамык эрлер чүве. Ужар чүүлдү, ужудулга херээнге кижи бүрүзү ынакшып, бердинген.

Мартьянов бисти үдеп каан. Поезд чоруурун манап, келир үе дугайында ооң-биле чугаалажып базып турдувус. Ужар чүүлге кезээ-мөңгеде ынакшаан кижи болуп Дмитрий Павлович дээрге, ужар чүүл чыл-чылыбиле болбаазыраар, самолеттар үлам ырак, дүрген болгаш бедик ужудар апаар дээрзин баш удур билип чугаалап чораан.

— Келир үе силерниң салгаңнарның холунда—деп чаглып тура бистиң холдарывысты быжыы-биле тутпушаан ол чугаалады,—бистиң дужувүүске-даа кирип көрбээн ындыг машиналарга ужудар апаар силер...

Саратов-биле, Волга-биле, инженер-шуткукчу болур дээн мурнуку бодал-биле, Мартьянов ышкаш ындыг чаагай сеткилдиг айтыкчы-биле чарлып чорууру уяранчыг турган. Ам чүнү канчаар дээр. Хыдыкчы-ужудукчу болур деп чаа сорулгаже поезд мени чоокшуладып ор. Покрышкин-даа, Кожедуб-даа, Маресьев-даа хыдыкчы-ужудукчулар турганнар болгай. Бодумнуң мөзүмнү, шынарымны, билиглеримни: күзээн бүгү үүлдерими чедип ап шыдаар мен бе деп ийниден шораазыныг көргүлээр мен. Ынчангаш: шыдаар мен!—деп бодумга харылап турдум.

4. ТӨРЭЭН ЧУРТКА ШЫНЧЫ БОЛУРУНУҢ ДАҢГЫРААА

Ховунуң Оренбургу бисти байырлалдыг уткып алган. Анаа суворовчу училище дооскан Мартьяновтуң чугаалап турганы дег, хоорай ындыг болду. Кудумчулары дең-дең, дорт-дорт, бажыңнары бедик эвес, ыяштарының бүрүлери дүшкүлей берген садтар. Рынокларда колхоз продукциязы өлбек, аттар, тевелер. Шуут чугаалаарга, Саратовтан бо хоорай арай биче, ынчалза-даа бодунуң уралчы аян шырайы бар. Бистиң чеде бергенивис шериг училищезинің бажыны Уралдың бедик эринге турган, бойдустуң хевири-биле ол хочужып, карах четпес делгемче дүлдүнүп кире берген. Ооң соңгаларындан Урал ол чарыында дыт арыгже чараш хевир ажыттынган болгаш ужукыдыы чок ак-көк хову талыйып чоруй барган. Оортан ужар чүүл шимчедикчилерининң шимээн-даажы кээп турар. Ында аэродромда бистиң олче чүткүп турганывыс амыдырал хайныышкыныг чоруп турар.

Кол бажыңның ханаларында дуб ыяш бүрүлери-биле болгаш гвардейжи кара-өкпен кожаалар-биле хаажылап каан, боттарының үезинде ол училищени дооскан сураглыг ужудукчуларның чуруктарын делгээн: Михаил Громов, Андрей Юмашев, Анатолий Серов... Оренбургтуң делгем аэродромунга ужудуп өөренген, Совет Эвилелиниң чүс үжен ажыг Маадырларының чуруктарын ында делгээн. Оларның аңгы-аңгы болзаадаа, бир дөмей маадырлыг характарынче бис кичээнгейлиг көрүп, Төрээн чуртун кым чүнүң-биле алдаржытканын сактып каап турган бис. Чуртка баштайгы ырак ужудуушкуннарны хылганнар-даа, бодунуң үезиниң кайгамчык улуг ужудукчузу Валерий Павлович Чкаловтуң кады ужудуп турган өөрүнүң соонда Соңгу Полюсту таварты Америкаже оруқту ажыдып турганнар-даа ында бар. Ада-чуруттуң Улуг дайынының аңаар тулчуушкуннарынга чижеглээр чүве чок маадырлыг чоруктарны кылып турган совет эзирлер-даа ында хөй турган. Ол делгиирлер дээрге каш чыл мурнуу чарында Кышкы ордуга мээң көргеним 1812 чылдың маадырларының дизе делгээн чуруктарын сагышка киирип келир турган. Ынчалза-даа ында чүгле генералдар бар турган, а мында лейтенантылар безин бар.

Совет ужар чүүлдүң хүн бүрүдеги амыдыралынче быжыы-биле кире берген реактивтиг самолеттарга ужудуп өөренир ужурлуг турган бис. Реактивтиг ужудуушкуннуң пионери—Григорий Яковлевич Бахчиванджи боду база Оренбургтуң ужудукчулар училищезинге өөреним турган дээрзин билири кижи бүгүдеге солун турганы чугаажок. Ол боду слесарь-механик кижи оглу болгаш ажылчын чораан, ооң ужудукчу болу бергеш, 1952 чылдың эгезинде-ле реактивтиг самолетту бир-ле дугаар дээрже көдүрүп үндүрген. Ооң чуруунуң адаанда ол эрес-маадырлыг чорукту тодарадып бижип каан, ында—баштайгы реактивтиг самолеттуң туткан ужар чүүл заводунуң ажылчыннары шенекчи-ужудукчуну кайы хире өөрүшкү-биле уткаанын чугаалаан. Ажылчыннар оны агаарже көдүрүп октагылап, кужактагылап, холун быжыг тутқулап турган. Бо бүгү чүүлдер: «Чаа самолетка ужудуушкун кылган баштайгы ужудукчу—капитан Бахчиванджиге байыр» деп бижип каан плакат чанынга болуп турган. Ындыг ужудуушкуннарның, реактивтиг самолеттар үезинің дугайын К. Э. Циолковский өттүр көрүп бодап чораан. Ол чаа үе шагда-ла кирип келген, ынчангаш келир үени курсантылар бистер, дайын чылдарында-ла дидим совет ужудукчунуң эгелээн үүлүн үргүлчүлээр болгаш хөгжүдер ужурлуг турган бис. Ооң сал чок, аныяк арныже көргеш, бистің кижи бүрүвус ол кайгамчыктыг ужудукчу-биле «чаңгыс полкта» кылдыр бодун чаягаар боданып келир.

— Бүгү чүвени бистің мурнувуста-ла кылып каапкан чүве-дир оолдар, дайын-даа тиилеттинип алдынган, ужар чүүлге чаа үе-чада-даа ажыттынган чүве-дир,—деп бистің болүктен бир-ле кижи сеткил хараадап чугаалады.

Мен аңаа харылавадым, ынчалзаадаа эрес-маадырлыг чорук кылырынга үүле кезээде бар болгаш моон соңгаар-даа бар болур кылдыр бодум боданып кагдым. Чижек көргүзер дизе ыраан-даа херээ чок. «Правданың» кайы-даа дугаарын ап алгаш, бистің улус мырыңай хүн бүрүзүнде күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорухтарны кылып, социалистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедишкиннерни чедип ап турарынга кижи дораан бүзүрээр. Ол хүннерде Омскинің нефть болбаазырадыр заводунуң бирги эзлчээн ажыглалга киирген, Сталинград областың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери тарааның күрүнеге планда көрдүнгениндеи ийи катап хөйну дужааган, Нарва хемге суггa ажылдаар электри станциязын тутқан, Қахов ГЭС-тің баштайгы агрегады үлетпүр тогун берген, Севастополь хоорайга Кызыл тук орденни тывыскан, Куйбышев ГЭС-тің тудуунга экскаваторжу Михаил Евецтің бригадазы 1800 мун кубометр довуракты казып аштаан, колхозчу дуржулгачы Терентий Мальцевтің «Чер ажылының айтыылары» деп ному парлаттынып үнген, беш мун метр черге чүгүреринге Владимир Куц чаа делегей рекордун тургускан. Хүн бүрүде бир-ле чаа, улуг сеткил хайныышкыныг, боданырын албадай бөөр үүлдер болуп турар. Ол хүннерде академик Л. И. Седов-биле «Октаргай делгеминче ужудуушкуннар дугайында» беседаны «Правдага» номчааш, херек апаар чадавас дээш ону ол кезип алган мен.

Училищеге киреринің шылгалдалары эгелээн. Технокумну тергиин демдектиг дооскананың диплому менээ бар турганы-биле мен шылгалда тутпаан мен, аэроклуб база эки аттестация берген чүве. Үргүлчү-ле өөрүм-биле кады туруп, физика, математика талазы-биле оларга дузалап турдум. Негелде кадыг турган, ынчангаш келгеннериң чартыктан хөй кезии—чок болза шылгалдалар мурнунда медицина комиссиязы, чок болза теоретиктиг эртемнер талазы-биле шылгалда тудуп шыдаваан дээш казыттынгылап калган болган. Олар Оренбуттан чүректеринде ындыг чиик эвес чорун турган болза-даа, училищеге артып калган бистерге бүгү-ле сеткилдери-биле үре-түңнелдиг өөреңиривисти, эки ужударывысты күзеп турганнар.

— Келир чылын училищеге киреři-биле база катап четкилеп келгеш, силерни чедер бис —деп, чамдыктар чугаалагылаар-даа...

Шынавыла чыл болганда, «МИГ-терге» ужудуп эгелей бергенивисте, чамдыктар кижи адаргаар чүткүлдүүн көргүзүп, боттарынын чедип ап, курсантылар болгулай бергеннер. Салдыган сорулганы чедип алырынга чүткүлдүү—бистің аныяктарывыстың ылгалдыг демдектерининң бирээзи. Ужудукчулар болурун кызымаа-биле күзээн кижилер ыяавыла ужудукчулар болур.

Мынчангаш мээң шеригжи амыдыралым эгелээн! Бистерни шуптувусту чаа келдирткеннер кылдыр, баштарывыс дүктерин хол машинаазы-биле дөңгуретхилеп каапкаш, идик-хепти; ногаан өңнүг даштыкы хөйленнерни, көк-көк чүвүрлерни, шинельдерни, сапыктарны үндүргүлеп берген. Эгиннеривиске чалгынчыгаштар-биле каастаан курсантычы погоннар көгергилеп келген. Өскелер-биле бир дөмей, мен база ол погоннардан карактарым адырылбастап, Совет Армияның улуг өг-бүлезинде каттыжа бердим дээш, чоргаарланып, өөрүп турдум. Чаңгыс сорулгаже чүткээн аныяк, кадык кижилерниң хөглүг амыдыралы-биле училище чурттап турган.

Эскадрильялар, звенолар, экипаждар аайы-биле бисти хуваап каан. Подполковник Говорунуң командылаары эскадрильяда майор Овсянниковтуң звенозунда лейтенант Колесниковтуң экипажынга таваржы берген мен. Олар мээң баштайгы командирлерим болган. Бистің чаңчыгып калганывыс ышкаш, ады-биле адазының ады-биле эвес, харын шериг адының аайы-биле адаар, оларның дугайында чугаалаарда база шериг адын болгаш фамилиязын адап чугаалаар апарган. Баштайгы үеде ол чиктиг сагындырар, ынчалза-даа шеригнің ындыг чурумунга дүрген чаңчыга берген бис. Ам бүгү чүве устав ёзугаар болур: херек үүлгедипсе—хемчег алыр, дыңнангыр болурга—мактаар, эрес-маадырлыг чорук кылырга—шаңнаар.

Шериг ужар чүүл-биле бистің танылгавыс аныяк дайынчының программазын ёзугаар кичээлдерден эгелээн. Ол үеде бистің взводтуң командири капитан Борис Федоров турган—ол негелделиг болгаш шынгыы кижи. Ооң чугаазы-биле алырга, дораан-на «хамааты доозунну» бистен сылгып кааптарын эгелээн. Курсантыларга, ылангыя он класс дооскаш келгеннерге эгезинде бергезимээр турган. Оларга бодаарга менээ элээн чиик турган, чүге дээрге чалыы үемни ниити чуртталга бажыңнарынга чурттап эрттирген кижи мен, аңаа бүгү чүвени шериг уставы-биле кылбайн-даа турган болза, хүннүң чогуур чуруму турган болгай.

Бут ораашкынынга; сапыктарга, шинельге, шериг хөйленнерге чаңчыгар дээр чүве менээ чок турган. Казармага кезээде арыг-силиг, чырык, чылыг болгаш чараш, бүгү чүве—суглуг доскаардан сандайларга чедир шуут кылан чүве.

Армияга чажымдан ынак чораан мен, Совет хостакчы-солдат Европаның болгаш Азияның улустарының ынак, барык тоол дег маадыры болу берген. Бистің солдат дугайында дараазында шулукту ам-даа утпаан мен:

Ийи караан пулемётка
Ийи дүне шиммейн келген,
Боолап турда тулаа черге
Болчашкан дег чыда хонган,—
Ам-на улуг дайын доозуп,
Аңгай эртен хоорай киргеш,
Өске кижи арнын орта
Өөрген карак чажы көрген.
Суглап чудук кырлап кежип,
Суук малгаш сүзүп чораан
Солдат алдар херелинде
Соок малгаш — алдын көстүр!

Мен база солдат апар чыткан мен, ынчангаш взводтуң таарымчазы-даа, чыскаалдыр чорууру-даа, корум-чурум болгаш «томаанныг» дээн турда рапорт-даа, солдат ырлар болгаш дневальныйынын:

— Туру-на-ар —деп чидиг, ыдынныг алгызы-даа,—менээ таваржып турган.

Эртенги күш-культура шимчээшкиннери, соок суг-биле чунары, орун-дожек эдери, казармадан столоваяже эртенги чем чип үнери менээ аажок ынакшылдыг апарган.

Хову кичээлдеринге, боодалга черлеринге хөй шактарны эрттирип турган бис, ынчангаш чамдыкта чаашкындан, хардан өзекке киир көк-суг болу берген-даа казармага чангылап кээр бис. Шагзыралдан карактар боттары-ла шимдинип келир, дораан-на удаан болза кандыг дээр, ынчалза-даа баштай карабин бооларны аштаар, ок-хекселдерни чурумчудуп таарыштырар херек. Ол бүгүнү ынчаар кылгаш, старшинадан «эки-дир» диртип алыр апаар... Баштай ном-даа номчуур, аалче чагаа-даа чорудар шак биске чедишпейн турган. Ынчалза-даа шериг амыдыралының хемчээлдиг чуруму чаңгыс-даа минутаны хөй эрттирбезинге бисти өөредип каан, черле шудургу, шимченгир апарган бис, күшдаа, угаан-даа талазы-биле быжыга бердивис.

1956 чылдың январь 8-тің хүнү мээң бүгү назынымда үттүндүрбас. Соңгалар ындында даштын чыккылама соок, ыяштар шыгырткайнып турар, хүн чырыткан хар карактыг чылчырыкталдырып келир. Бүгү аныяк курсантыларны училищениң улуг залынга чыскаапкан. Кижи бүрүзү холунда боозу-биле чыскаалдан үндүр базып, эштеринче болгаш командирже көрүндүр туруп алгаш, шериг даңгыраанын өөстерин ыыткыры-биле номчуп турду. Алфавит ёзугаар биргилерниң бирээзинге мен бүрүнгаар үндүр базыпкан мен, мээң сеткилимни хаара туда берген девидээшкин-биле чугаалап үндүм:

— Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң хамаатызы мен...

Бажым көдүрүп келгеш, мээң дужумда ханадан Ленин имирертир көрүп алган карактары-биле менче көрүп турарын көрүп кагдым. Кажан-даа, кандыг-даа үүлдер талазы-биле Владимир Ильич ышкаш болур деп өг-бүлем-даа, школа-даа, пионер отряды-даа, комсомол-даа ынчаар мени өөредип келген чүве... Ам бис чонга, Коммунистиг партияга, Төрээн чуртка шынчы болурунуң даңгыраан берип турганывыс ол, ынчангаш ак-сеткилдиг, эрес-дидим, сагылга-чурумнуг, серемчилелдиг болур, шериг болгаш күрүне чажыдын шыңгыы камгалаар, бүгү шериг уставтарын болгаш командирлериниң база начальниктериниң дужаалдарын чугаажокка күүседир деп бистің солдатчы даңгылартарывысты Ленин дыңнап турган чүве дег сагындырар. Бистің кижи бүрүвүс маадырлыы-биле, билдилии-биле, төлептиг болгаш ак-сеткилдии-биле дайзынны бүрүн тиилээрин чедип алырынга бодунуң ханын-даа, амы-тынын-даа харамнанмайн Төрээн чуртту камгалаарын даңгыраглап турдувус.

Даңгырак! Бо—быжыг болгаш ишкир сөс-түр. Бодунуң социалистиг Ада-чуруттуга совет кижинің ынакшылы ында илереттинген. Даңгырак тулчуушкунче бистің адаларывысты болгаш акы-дүнмаларывысты эдертип киирип турган. Даңгырак дээрге дайзыннарга удур кадыг-дошкун демиселге кижилерни күш киирип, кезээде тиилелгеге чедирип чораан.

Мээң бүгү амыдыралым караамга көстүп эртти. Менээ пионер галстугун баглап берип турган школачы үемни, комсомол биледи тыпсып турган ус-дарган училищезинің үезин, ленинчи номну холда туткан студент турганымны, ам кээп боо-чепсекти быжыы-биле туткан дайынчы апарганымны дараалаштыр көрүп эрттим... Чурт мээң боо-чепсекти идеге берген, ын

Ю. А. Гагаринге алдын медальды тывыскан

ЛОНДОН. (СЭТА). Планеталар аразының харылзааларының англи ниитилелиниң октаргай делгемин шинчилээринге чугула салыышкынны киирген кижилерни шаңнаары-биле доктаадып турган алдын медалын Ю. А. Гагаринге тыпсырының ёзулалы аңда болган. Ол медаль-биле бир дугаарында шаңнаткан кижи Ю. А. Гагарин болган.

Ниитилелдиң өмүнээзинден медальды ниитилелдиң президентизи доктор Максуэлл тывыскан.

Октаргайже ужудуушкун дугайын кижи төрелгетен хөй-хөй муң чылдарның дургузунда күзеп, бодап келген деп, Гагаринге байыр чедирбишаан, Максуэлл демдеглээн. Мончалза-даа ындыг ужудуушкуннуң боттуг болдунар аргалары чүгле чоокта чаа бар апарган. Хүн системазын шуут шинчилээриниң эгезин салган октаргайже төөгүлүг ужудуушкунну майор Гагарин кылган деп, Максуэлл чугаалаан. Гагарин болза Совет Эвилелиниң хамаатызы-дыр, ооң чедиишкини ооң чуртунуң эртеминиң болгаш техниказының депшилгезин көргүзүп турар-дыр деп, Максуэлл демдеглээн.

Харыы сөзүнге майор Гагарин ол бедик шаңнал дээш, планеталар аразының харылзааларының англи ниитилелинге өөрүп четтирген. «Бо шаңналды ол ужудуушкунну белеткээн болгаш боттандырган бүгү совет улуска шаңнал кылдыр көөрүп чөпшээреп көрүңер — деп, ол чугаалаан.—Октаргайны тайбың шиңгээдип алырынга, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарының хөрээнге бодумнуң бүгү-ле күштеримни үндүреримни шынзыдарын чөпшээреп көрүңер».

Медаль тыпсырының ёзулалының соонда майор Гагарин совет үлетпүр делгелгезин көрген. «Октаргай» деп залга совет космонавт-ужудукчу чедип келирге, ону дыка хөй кижилер утказаннар. Октаргайны шиңгээдип алыр талазы-биле Совет Эвилелиниң канчаар-даа аажок улуг чедиишкиннерин болгаш ол күзениишкиннерге бодунуң өлүм чок салыышкынын киирген маадыр-космонавтының эрес-дидим чоруун үнелевишаан, аңаа келген кижилер Ю. А. Гагаринни диңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле болгаш байыр чедирген кыйгылар-биле утказаннар.

Аян-чорук үре-түңнелдиг болган

МОСКВА. (СЭТА). Эквадор Республиканың оралакчы президентизи, Национал конгресстиң даргазы доктор Карлос Хулио Аросемена ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы Н. Н. Органовтуң чалааның ёзугаар Совет Эвилелинге аалчы болуп чорааш, бодунуң үдеп чоруур кижилери-биле кады июль 12-де Москвадан төрээн чуртунче чорупкан.

Аалчы ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев-биле ужурашкан болгаш чугаалашкан, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле Күрүне комитединге болгаш Даштыкы садыг министерствозунга чораан. Аалчы Тбилисиге, Сочиге, Ленинградка чораан болгаш ССРЭ-ниң Улус ажылагыйының чедиишкиннериниң делгелгезин көрген.

Аэродромга хүндүлүг аалчының чоруурунуң мурнунда медеглээни: Силерниң улуг чуртунарга бистиң кылган аян-чоруувус Совет Эвилели биле Эквадорнуң аразында харылзааларның хөгжүүрүнге үре-түңнелдиг болганы чугаажок.

Англияның шериглерин Кувейтиден кажан үндүрерил

ЛОНДОН. (СЭТА). Общиналар палатазында лейбористер Англия бодунуң шериглерин Кувейтиден кажан үндүрер деп турарын дыңнадырын чазактан негээннер.

Даштыкы херектер талазы-биле күрүне секретары Годберниң медеглээни болза, Кувейтиден шериглерни кандыг байдалдарда келдирерин «ам дээрезинде чугаалап болбас».

«Бир эвес Кувейтиниң башкарыкчызы ол дугайын бистен дилеп келзе шериглеривисти оортан үндүрер бис бе?» деп лейборист Шинуэллдиң айтырган айтырыынга Годберниң харыылааны: «ооң күзелин бистиң барымдаалап көөрүвүс чугаажок».

ТЕЛЕГРАФ МЕДЕГЛЕП ТУР

ТОДА ТУРУШ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Шериг академияларын доосканнарны Кремльге хүлээп ап турунда Совет чазактың баштыңының чугаазы венгр парлалганың кичээнгейиниң төвүнде турары үргүлчүлевишаан. «Непсабадшаг» солун ол чугааны бодунуң «Тода туруш» деп мурнуку чүүлүнге чырыткан.

Аденауэрниң моон соңгааргы агрессчи чүткүлдеринге орукту моондактаар үе келген деп чүвени ам бо үеде чүгле Барыын талакының мелегей пропагандазы билип шыдавайн турар дээрзин солун демдеглээн.

Н. С. Хрущев герман айтырыының талазы-биле бодунуң мурнунда кылып турган медеглелдеринге ыышкаш, ам база-ла чугаалажыышкынарның столунга олуруптарынче улуг күрүнелерни кыйгырып турардыр деп «Непсабадшаг» солун демдеглээн. Барыын Берлиниң дээп болбас чоруун хандырарынга ең делгереңгей магадылалдарны бээринге Совет Эвилелиниң беленин ол илергейлээн. Социалистиг лагерьниң кандыг-даа чуртунга удур кандыг-даа агрессияга өлүмнүг ойтур шавыышкынны бээр деп чүвени бардам кижилер барымдаалап көөр ужурлуг деп «Непсабадшаг» солун бижээн.

Кичээнгейниң төвүнде

ЛОНДОН. (СЭТА). Шериг академияларын доосканнарга алдар кылдыр Кремльге болган хүлээп алыышкынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң чугаазының дугайында дыңнадыглар англи найысылалдың кичээнгейиниң төвүнде турар.

Рейтер агентилел бодунуң дыңнадыын мынчаар өгелээн: «Герман айтырыын шиитпирлээринге угаангыр чорукту илергейлээр, тайбыңга ынакшылдыг өске-даа күрүнелер-биле кады чугаалажыышкыннарның столунга олуруп, тайбың кереезин чарар деп эрткен дайынга Россияның эвилелчилерин Хрущев бөгүн кыйгырып турар-дыр».

Би Би Си дээр британ радио дамчыдыла корпорация Совет чазактың баштыының чугаазының дугайында дыңнадыгны сөөлгү медээлерниң эзлчеглиг дамчыдылгазының мурнунда дыңнаткан.

„Угаангыр чорукту илергейлээрин кыйгырган“

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Шериг академияларын доосканнарга алдар кылдыр Кремльге болган хүлээп алыышкынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң чугаазының дугайында америк информация агентилелдериниң дыңнадыгларын «далаштыг», «чаңныг» деп демдеглээн болган. ЮПИ агентилели бодунуң дыңнадыын «Германия-биле тайбың кереезинге ат салыры-биле бедик деңнелге эртер чөвүлел хуралга киржирин президент Кеннедини болгаш барыын талакы удуртукчуларны совет премьер Никита Хрущев кыйгырып турар» деп сөстер-биле өгелээн.

Оон өске дыңнадыгда чугаалап турары: «Угаазылалдыг чорукту илергейлээр болгаш Германия-биле тайбың кереезин чарарынга АКШ-тың, Англияның болгаш Францияның удуртукчуларын Никита Хрущев кыйгырган».

Агентилелдер Н. С. Хрущевтуң чугаазының тодаргай дончуталдарын дамчыдарын үргүлчүлеп турар.

Анголада партизан дайыны

ПАРИЖ. (СЭТА). Чурттуң соңгу районнарында ангола патриоттар португал колонизаторларга удур кадыг-дошкун партизан дайынын чорудуп турар. Чоокта чаа олар Кармонаның чоогунда Кисеке суурже бар чораан португал колониалисчи шериглериниң колонназын атакалаан. Ол-ла хүннерде тура халыкчылар Кармовадан Негажеже орукка бурунгаарлап турган португал автоколонналарже каш халдаашкыннарны кылган. АФИ агентилелдиң корреспондентизиниң Луандадан дыңнатканын ёзугаар алырга, тура халыкчылар ол орук-биле шимчээшкинни херек кырында үзе кирген. Анголачылар автомашиналарның шимчээшкинин моондактаар дээш ол орукче кадгларны болгаш өске-даа чүүлдерни октап турганнар.

Кармонаның соңгу талазында 100 километр ырак черге кадыг-дошкун тулчуушкун болган. Ангола партизаннар Бембеже бурунгаарлап бар чыткан португал шериглериниң колонназын атакалаан. Колонизаторлар ужар чүүлдүң дузазын келдирип ажыглаар ужурга таварышкан.

Ангола биле Конгонуң кызыгаарында шериг таңныылын тура халыкчылар боолаан. Бир португал солдат өлүткен болгаш ийизи балыглаттырган.

ЛОНДОН. (СЭТА). Ангола тура халыкчылар Укуа биле Китешениң аразында Данже хемде көвүргүнү камгалап турган португал шериглерже халдаашкынны кылган болгаш португал колонизаторларның шериг отрядын атакалаан.

Китамюндан ырак эвес черде (Соңгу Ангола) турар португал колонизаторлар ангола улуска удур дайынны чорудуп турар боттарының шериглеринге немелде күштерни чорударын үргүлчүлеп турар. Рейтер агентилелдиң корреспондентизиниң Луандадан дыңнатканы-биле алырга, чоокта чаа шериглерни болгаш айыыл чок чоруктуң полициязын Лиссабондан Анголаже чоруткан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ЮПИ агентилелдиң дыңнадыын ёзугаар алырга, «португал шеригниң Кармона районда турар улуг каттыжыышкыннары ол районда идепкейжип турар ангола тура халыкчыларга удур «арыглап аштаар талазы-биле хемчегларни алган».

„АЙЫЫЛДЫГ АЯН-ЧОРУК“

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). Бонн канцлер Аденауэр ийи хүннүң аян-чоруун кылып, тускай америк шериг самоледу-биле Барыын Берлинге июль 12-де чедип келген. ГФР-ниң Барыын Берлин-биле ыяк харылзаалыын бодумнуң аян-чоруум-биле демдеглээр дээн кижи мен деп, Аденауэр аңаа чедип келгеш медеглээн.

Аденауэрниң аян-чоруу илергей-ле өжегээр кылган характерлиг болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чидиглендиреринче угланган болуп турар. Ол аян-чорук болза политиктиг байдалды улам-на чидиглендирер дээн Боннуң оралдажыышкыннары-биле холбашкан деп демдеглеп турар демократтыг барыын-берлин парлалга ол аян-чорукту чогум-на шак ынчаар үнелеп турар. Бонн чагырыкчыларның ол чергелиг эргиишкиннери Барыын Берлинде тургустунуп келген байдалдың чогумчалыг эвезин база катап бадыткап турар-дыр деп, «Ди Вархейт» солун медеглээн. Аденауэр чоокта чаа Мюнхенге чүве чугаалааш, делегейниң өйү келген айтырыгларын тайбың шиитпирлээринге удурланып турарын илереткенин «Айыылдыг аян-чорук» деп өгелиг редакцияның чүүлүнге ук солун сагындырып турар.

«Соок дайынче айыылдыг угланыышкынны болгаш улустар аразынга өнчүк-чөңгээлернин политиказын үргүлчүлээр дээн бодунуң бодалын Аденауэр ооң-биле демдеглээн... Мончалза-даа бистер, барыын-берлинчилер, тайбыңны болгаш шелээткелдиң байдалынга чурттаарын күзеп турар бис. Бонн канцлериниң айыылдыг адаан-өжээнчи политиказындан чарлырының өйү келген. Барыын Берлин дайын өнчүк-чөңгээлериниң талалакчыларының холунга моон соңгаар ойнаарак болбас ужурлуг. Бистиң хоорайывыстың улустар аразының үндезининге магадылаттынган быжыг корум-чурумунуң дугайында дугуржулганы чедип алырын тайбыңны хандырарының эрге-ажыктары негеп турар» — деп ол солун бижээн.

«Нейтралдыг болгаш бот-тускайлаң хостуг хоорай Барыын Берлинни» тургузарының эргежок чугулазын демдеглевишаан, «Ди Вархейт» солуннуң түңнелинде бижээни болза: «Бистиң хоорайывыстың тайбыңга ынакшылдыг хамаатылары Барыын Берлинге Аденауэрниң келгенин чүгле өнчүк-чөңгээ кылдыр үнелеп болур. Эргеге удурланышкак болгаш чүүн-биле-даа үндезилеттинмээн, Барыын Берлинге семээр чоруктан ойталаар. угаазылалдың болгаш бот-бодун билчириниң политиказын чорудар, бонн чазактың чүгле шак ындыг удуртукчузу бистиң хоорайывыстың күзенчиг аалчызы болур».

Бонн эрги туруштарында хевээр

БОННН. (СЭТА). Боннга Аденауэрниң даргалаашкыны-биле ХДС-тиң баштаар чериниң хуралы болуп эткен, аңаа даштыкы политиктиг байдалды болгаш бундестагка ам болур соңгулдаларга белеткелди чугаалажып көрген.

Хуралдың соонда чарлап үндүрген дыңнадыгдан илереп турары-биле алырга, Бонн болза герман болгаш барыын-берлин айтырыгларга бодунуң боттуг эвес туруштарында турбушаан турар болгаш Барыын Германияны эндере чепсеглээр талазы-биле бодунуң өлүмнүг политиказын үргүлчүлээр бодап турар. Герман айтырыгга Боннуң туружунуң алыс утказы болза Герман Демократтыг Республиканы эжелээри болгаш «чаңгыс аай» Германияны агрессчи Соңгу Атлантика бөлүглежиишкининге киирери болуп турар.

„Сылдыстарже баштайгы рейс“

Чаа кинофильм

МОСКВА. (СЭТА). Төөгүде шылгараңгай болуушкунну—кижиниң октаргайже ужудуп үнерин боттандырганындан бээр мугур-ла үш ай болганда, июль 12-де Москваның «Шалыпчы» деп театрынга совет кижилерниң аажок улуг тишелегезинге тураскаал болдурган «Сылдыстарже баштайгы рейс» деп чаа документалдыг өңнүг фильмни көргүскен.

Документалдыг фильмнерниң Төп Студиязының болгаш делгереңгей фильмнерниң Москва студиязының бо өөрүшкүлүг кино тоожуну тургускан чогаадыкчы коллективтериниң төлээлекчилери аалчылар болуп көрүкчүлерге чедип келген. Сценарийниң авторларының бирээзи Е. И. Рябчиков, режиссёрлар И. П. Копалин, Д. А. Боголепов фильмни канчаар тургускан дугайын чугаалап бергеннер.

Залда отту өжүрүпкен. Экранның бүгү делгеминде «Сылдыстарже баштайгы рейс» деп чоргаар сөстер. Кино-рассказ кижи төрелгетенниң сылдыстарже ужудар алыс күзелиниң канчаар төрүттүнүп келген дугайын тоожуп турар.

Кино чурук октаргайны шиңгээдип алыр талазы-биле совет кижилерниң баштайгы базымнарынга—кылымал спутниктерни салып үндүргенинге көрүкчүлерни чедирип келир. Улам ыңайгы аян-чорукче белеткенир талазы-биле кижилерге дузалап турар янзы-бүрү приборлар бо. Өске кижилерден онзаланыр чүве чок ышкаш кылдыр сагындырып келир боткур аныяк кижини көөр бис. Өскелер-биле бир дөмей ол база-ла кросска маңнап, трамплинден сугже халып, центрифугаларга болгаш барокамераларга шенелдерни кылып эрттирип турар. Ол янзы-бүрү чарышка Юрий Гагарин тишлеп үнер.

Фильмде маадырның биографиязындан алгаң тус-тус чүүлдерни, «Восток» корабльдиң ужудуушкунга белеткелин, кижи төрелгетенниң алыс күзелин боттандырарынга билиглерин болгаш күш-ажылын салган хөй-хөй коллективтерниң ажылын илередип көргүскен.

Корабльдиң болгаш космонавтының ужудуушкунга шуут белеткенип турган дугайын чугаалап турар көргүзүглер солун болуп турар. Ужудуушкуннар үезинде космиктиг корабльдиң иштинде Юрий Гагаринни көрүкчүлер көөр: ол, приборларның ажылдаарын хайгаарап, чемненип, Чер-биле радио харылзааны тудуп чоруур.

Совет кижилерниң маадырлыг чоруунуң дугайында документалдыг рассказ маадырны Москвага уткаан каас чараш шинчи-биле доостур. Октаргайның тишлекчизинге алдар кылдыр Кремльдиң Улуг ордузунга тургускан хүлээп алыышкынга Н. С. Хрущевтуң чугаалааны: «Улам чаа-чаа совет кижилер кижи чоруп көрбээн оруктар-биле ужудуп, ону шинчилеп, бойдустуң чажыттарын моондаа соңгаар илередир болгаш оларны кижиге, ооң чаагай чоруунга бараан болур кылдыр, тайбыңга бараан болур кылдыр тургузарлар» деп сөстери бистиң келир үеде тишлелгеливистиң бадыткаашкыны кылдыр фильмде дыңналып турар.

Москвага болур делегейниң биохимиктиг конгрези

МОСКВА. (СЭТА). Делегейниң биохимиктиг 5-ки конгрезинге киржири-биле бүгү-ле диптериниң эртемденнери Москвага чедип келирлер. Хемчээлиниң талазы-биле алырга, ындыг конгресс бистиң чуртувуска чыглып көрбээн.

Ам болур деп турар болуушкунуң характеринге хамаарыштыр конгресстиң кол секретары академик Н. М. Сисакяндан СЭТА-ның корреспондентизи айтырыг салган. Ол моон адаанда үүлду чугаалаан:

— Делегейниң бешки биохимиктиг конгрези август 10-да спорт Ордузунга ажыттынар. Конгресстиң киржикчилериниң саны хөй болганының ужурунда шак ындыг делгем оран-саваны шилип алганы ол. Бүгү диптериниң 54 чурттарының эртем төлээлекчилери конгресске киржири-биле чедип келирлер. Совет эртемденнер-биле катай оларның саны дөрт муң ажыг кижи болуп турар.

— Ам болур деп турар болуушкунну ол хире сонуургап турар чорукту чүүн-биле тайылбырлап болурул?

— Эгезинде эрткен үени биче сакты кааптаалынар — деп, Н. М. Сисакян чугаалаан.

Делегейниң бирги биохимиктиг конгрези 1949 чылда Кембриджке болуп эткен. Биохимиктериниң делегей эвилелин ынчаарда тургускан.

Бирги конгрессти чыылдырган үеден бээр дыка кыска үениң дургузунда биохимияга канчаар-даа аажок улуг чаартылгалар болган. Билигниң ол адыры оккур темпилер-биле хөгжүп турар болгаш амгы үениң биологиязында кол-кол туруштарны ээлеп турар.

— Биохимиктиг шинчилелдериниң шапкын хөгжүлдезинге идиглиг болуп турар кол чүве чүү?

— Ол болза хамыктың мурнунда биохимияның чедиишкиннерин өмнелгеде, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнде, көдээ ажыл-агыйда уламна калбаа-биле хереглеп турары-биле тайылбырлаттынар.

Оон аңгыда амгы үедеги биохимия болза амыдыралчы болуушкуннуң үндезининде салдынып турар химиктиг чорудулгаларның алыс утказын ханызы-биле билип ап турар. Амгы үениң чазыг чок шинчилел методтары-биле бисти чепсеглеп турар физиканың болгаш химияның чедиишкиннерин аңаа калбаа-биле ажыглап турар.

Аъш-чем бүдүрүлгелериниң технологиязының биохимиктиг үндезиннерин, а база ол ышкаш үлетпүр биохимиязының, антибиотиктерниң, витаминнерниң, гормоннарның, радиациялыг биохимияның айтырыгларын чугаалажып көөрү конгресстиң ажылынга улуг черни ээлээр.

Делегейниң биохимиктиг дериишкиннериниң болгаш реактивтериниң делгелгезин конгресстиң ажыттынарынга чедир калбартып чорудуп турар, аңаа 42 фирмалар киржир.

ССРЭ—АКШ ШТАНГИСТЕРНИҢ МАРГЫЛДААЗЫ

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың штангистериниң ийиги ужуражыышкыны аңаа, июль 11-ниң кежээзинде орай 5:2 санныг болуп, совет спортсменнериниң тишлелгези-биле доозулган.

Областка АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн областка булуттагылап каап турар, кыска чаашкыннарлыг, чамдык черлерге диңмирээшкиннерлиг хүн болур. Хат өй-тавында. Агаарның температуразы: областка—21—26, а Кызылга—24—26 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«ВЛКСМ-НИҢ 30 ЧЫЛЫ»: (улуг залга): **«Дагларда дуаңрээзин»** — 9.30, 11.30 шактарда. **«Поездилерни машинист башкарып турган»**—1.30, 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда. (биче залга): **«Мексиканың дээринин адаанда»**—4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Мультипликация**—10 шакта. **«Бабётта дайынче чоруп тур»** (делгем экранныг)—11.15, 1.15, 3.15, 7.15 шактарда. **«Дима Горинниң чедип алганы»**—1.15; 5.15 шактарда. **«Кайгамчык эки садта», «Дима Горинниң чедип алганы»**—9.15 шакта.

«ВОСТОК»: **«Дуряалар ужуп чор»**—1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«№ 306 херек»**—5, 7, 9 шактарда.

Польша студентилерде

МОСКВА. (СЭТА). Август-сентябрьде Софияга болур студентилерниң Бүгү делегей оюнларынга хөй-хөй чурттарның спортчулары киржирлер.

Оюнларга улуг белеткелди Польшада чорудуп турар. Университетиниң программазынга маргылдаазы кол черни ээлеп турар чиик атлеттериниң командазын четчелээринге ыңла онза кичээнгейни салыр турар. Бодунуң чуртунуң чиик атлеттериниң алдарын бадыткаары — польша студентилер спортунуң удуртукчуларының кол сорулгазы ол.

Польшаның чиик атлетика командазының составы колдуунда төлевилеттинген. Алдаржаан хөй-хөй спортчулар, ооң иштинде шиш баштыг ыяш согунаарының талазы-биле Европаның ийи дапкыр чемпиону болгаш делегейниң мурнундагы чемпиону Януш Сидло, черниң узунун халыыының талазы-биле делегейниң мурнундагы рекордсмени болгаш 1956 чылда олимпий чемпиону Эльжбета Кшесиньска, Европа чемпиону болгаш олимпийниң хүлер медалының эдилекчизи — молото октакчызы Тедуш Рут, диск октаар талазы-биле делегейниң рекордсмени Эдмунд Пионтковский олар ук командага киржир.

Польшаның Универсиадага баар төлээлекчилериниң аразынга 200 метр черге чүгүреринге Европа чемпиону Барбара Янишевска, черниң бедиин халыыр, олимпийниң мөңгүн медалының эдилекчизи Ярослава Южвяковска, 400 метр шаптараазынныг черге чүгүреринге Европаның рекордсмени Хельмут Янц олар база бар болур.

Гана Республика. Аккрада Кваме Нкрума аттыг шөл.
Фото М. Редькиниии. СЭТА-ның фотохрониказы.

Болгариядан чаа чүүлдер

Дөртку беш чылдың тудуглары. Чес казып тыварының «Медет» комбинадының тудуу чоокта чаа Пирдоп хоорайның чоогунда эгелээн. 24 муң дөрбелчин метр шөлге ажылдап кылыышкынны ажытканы-биле аңаа чыл бүрү 8 миллион руда болбаазырадыр күүчүлүг фабрика база дериттинген турар. Ол болза чуртта бүгү болбаазырадыыга фабрикаларының амгы кылып турганындан ийи катап хөй руданы хонукта ажылдап шыдаар аргалыг болур. Комбинатка хереглээри-биле Тополница хемге 140 миллион кубометр ишкир суг шыгжавырын кылып тургузар.

Совет болгаш болгар тускай эртемниглериниң чогаадып тургусканы ол чаа улуг будүрүлге совет, чехословак болгаш адачурт будүрүлгелериниң амгы бедик будүрүкчүлүг техникаларыбиле дериттинер. Ооң бүгү-ле будүрүлге кылыгтары механизаттынган, а чамдыктары автоматчыттынган турар.

Коммунистиг күш-ажылдың аныяктар бригадалары. Коммунистиг күш-ажыл бригадаларын организастаары дээш шимчээшкин болгар аныяктарның ортузунда массалыг калбарган. Ол бедик атты чедип алырынга аныяктарның 5150 будүрүлге бригадаларындан 65 муң ажыг кижилиг 3840 коллективтер демисежип турар. Коммунистиг күш-ажылдың адын 410 бригадалар чедип апкан.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадалары чүгле үлетпүр будүрүлгелерде эвес, көдээ ажыл-агыйда база тургустунуп турар. Аныяк малчыннар коммунистиг күш-ажылдың фермаларын организастап турар. Эрткен чылын ындыг фермалар 60 турган, ол ам—400 четкен. Будүрүлгеде, транспортта болгаш садыгда аныяктар коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде база идепкейлиг киржип турар.

Чаагайжыдылгага чоннуң кодүрлүүшкүнү. Хоорайлар болгаш суурлар чаагайжыдар айтырыг Болгарияда бүгү улустуң хөрөө кылдыр калбарып турар. Сөөлгү чылда ажылчыннар, албан-хаакчылар, өөреникчилер болгаш тараачын-кооператорлар ниитизиби-ле 7,5 миллион хүнде халас ажылдаанар.

Ажылчы чон 72 школаларны, 35 клубтарны, 50 ажыг чунар бажыннарны кылган болгаш чурттакчылыг 114 черлерни сугбиле хандырган. Ниитизи-биле 10 муң гектар шөлге ыыш тарылгазын чоруткан.

Улустар аразынга культурлуг харылзаа. Болгарияның Улус Республиказының делегей улустарының аразынга культурлуг харылзаазы улам калбарып турар. Амгы үеде бүгү диптерде 40 ажыг күрүнелер-биле культурлуг харылзаа туттунган.

Болгарияның шилери социалистиг, харын чамдык капиталистиг чурттарда база үнүп турар. «Болгария», «Болгария бо хүннерде» болгаш «Чаа Болгария» деп, 8 (орус, англи, француз, немец, араб, кыдат, испан, эсперант) дылдарда үнүп, Болгария болгаш ооң чонунуң амыдыралының дугайын чугаалап турар журналдар даштыкы чурттарда калбак таратты ныып турар.

Болгария ыланғыын Азияның болгаш Африканың, ол ышкаш Латин Американың чоокта чаа хосталган чурттары-биле культурлуг харылзааны сөөлгү үеде улам таарымчалыг калбарткан. Тускай дутуржулгалар ёзугаар Болгарияның дээди өөредилге черлериниң 30 хире чурттардан амгы үеде муң ажыг уруглар, оолдар өөренип турар.

Бараанналрның элбекшили дээш. Чоннуң калбак хереглел бараанналрының элбекшили, ооң эки шынары, бот-үнезин чиигедири дээш демиселдин мурнуку одуруунда чиик болгаш аъш-чем үлетпүрлериниң чогаадыкчы чаартыкчылары чоруп турар.

Сөөлгү чылларда олар 38 муң чаартыкчы болгаш чогаадыкчы саналларны киирген, ооң будүрүлгеге ажыглаттынган 75 хуузу чыл бүрү 130 миллион лев (акша) камналганы берип турар. Ам чиик болгаш аъш-чем үлетпүрлериниң ажылдап турар чүс кижи бүрүзүнде-ле 4 кижи чаартыкчы чогаадыкчылар болуп турар.

Сөөлгү он чылларда ажыглалга киирген 300 муң ажыг чогаадыкчы саналларның ачызындан чурт 1,5 миллиард лев камналгалыг болган.

Туризм улам калбарып турар. Болгарияның турисчи эвилелиниң чоокта чаа Пловдивке болган II съездизинге туризм талазы-биле ажылдың түңнелин чугаалашкан. Ол эвилелдиң хүрээлениинде ам 600 муң ажыг кижилиг 400 ниитилелдер каттыжып турар. Ол ниитилелдериниң чанында 59 альпинисчи клубтарны организастаан. Турисчи болгаш альпинисчи хөрек демдектерин 140 муң ажыг кижиге тывыскан.

Туризмнин материал базазы улам-на калбарып турар. Чүгле сөөлгү үш чылларда бешин ийи муң кижини хүлээп ап болур 30 турисчи базаларны белеткээн. Эрги базаларны калбартпышаан, турисчи 15 чаа базаларны база немей кылып турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл-агый, үлетпүр болгаш транспорт килдистериниң 25-38, партийжи-амыдырал болгаш культура амыдырал килдистериниң 37-13, иштики информация килдизинин 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, литажылдакчыларның 22-64, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—01036. Чагыг № 1476. Культура эргелелиниң типографиязы.